

OOSTVLAAMSE ZANTEN

algemeen tweemaandelijks tijdschrift
voor volkskunde

UITGAVEN VAN DE BOND

Verkrijgbaar op het sekretariaat, Oscar de Gruyterstraat 36 Gent en op de bibliotheek : Kraanlei 41, Gent.

1. Oostvlaamsche Zanten, nog voorradig tot zolang de voorraad strekt : 15e, 19e jg., 21e tot en met 31e jg., 33e tot en met 39e jg. tegen 175 F per jaargang. Van de jgg. 1-19 zijn nog enkele losse nummers beschikbaar tegen 50 F per nummer; van de latere jgg. tegen 40 per nummer. Jaarboek 1945 (jg. 20) van de Bond der Oostvlaamsche Folkloristen : 150 F (leden 100 F). Inhoudstafel op Oostvlaamsche Zanten (Jg. I - Jg. XXV), door F. VAN ES : 50 F (leden 30 F). Idem II (Jg. XXVI - Jg. XXXV), door F. VAN ES : 40 F (leden 25 F).
2. Geïllustreerd Feestnummer (lustrumnr.) Prijs : 25 F (leden 15 F).
3. Survivances du Passé, door A. MARINUS (8 p.). Prijs : 12 F (leden 8 F).
4. Zur Entwicklungsgeschichte des Bauernhauses mit durchgezapften Ankerbalken, door J. SCHEPERS (10 p.). Prijs : 15 F (leden 10 F)
5. Oss haart door F. VAN ES (overdruk 1945), 28 blz. Prijs : 30 F (leden 20 F).
6. 2e Lustrumnummer 1930-1935. Prijs : 40 F (leden 24 F).
7. Dit is die Excellente Kronyke van de Brahmisten, (over het teerlingspel) door Emile ANDELHOF. Prijs : 25 F (leden 15 F).
8. Waasch Sagenboek, door F. VAN ES. Prijs : 100 F (leden 60 F).
9. Het Curieus en Vermakelijk Namenboek, door Em. ANDELHOF. Prijs : 25 F (leden 15 F).
10. Folklore en Onderwijs, door L. HOSTE. Prijs : 12 F (leden 8 F).
11. August Hendricks, Vlaams Toneelschrijver herdacht met Bloemlezing uit zijn werken, door Fr DE COSTER. Prijs : 25 F (leden 15 F).
12. Pastoor Constant Duvillers, Folklorist en folkloristische Figuur, door F. VAN ES. Prijs : 25 F (leden 15 F).
13. De Wetterse Reuzen, door Lic. M. DAEM. Prijs : 25 F (leden 15 F).
14. Sagen uit Noord-Oost-Vlaanderen, door Dr. G. DE MEYER. Prijs : 25 F (leden 15 F)
15. Een Teerlingspel in Gent, door Lod. LIEVEVROUW-COOPMAN. Prijs : 25 F (leden 15 F).
16. Spelen mijner Jeugd, door L. LIEVEVROUW. Prijs : 60 F (leden 35 F).
17. De levende Folklore van het Gewest Balegem, door M. BROECKHOVE. Prijs : 65 F (leden 40 F).
18. Weerkundige Volkskalender voor het Vlaamse Land, door M. BROECKHOVE. Prijs : 230 F.
19. Doods-, Begrafenis- en Rouwgebruiken in het Arrondissement Dendermonde, door J. PIETERS. Prijs : 90 F (leden 55 F).
20. Het Volksleven te Wieze. 1900-1950, door J. VAN HAVER. Prijs 100 F (leden 60 F).
21. Het Hospies der Kinderen Alijn of Alynsgodshuis te Gent, door E. LUYKX-FONCKE (met talrijke ill.). Prijs 40 F (leden 25 F).
22. De Riva iteit tussen Aalst en Dendermonde, door H. VAN HESE. Prijs 125 F (leden 80 F).
23. De folklore van de Hop in Vlaams-België, vroeger en nu, door Cl. VANHOUCKE, Prijs : 160 F (leden 100 F).
24. Het Sterrelied in het Gebied van Dender en Schelde, door J. DE VUYST. 1968, 175 blz., 189 liederen en 50 mel., (mit einer deutschen Zusammenfassung). Prijs : 275 F (leden 190 F).
25. Ernest Van den Driessche. Schilder van ons Volksleven, door R. VAN DER LINDEN, 1968, 32 blz. (op kunstdrukpapier), avec un résumé en français. 2e druk, Prijs : 70 F (leden 50 F).
26. Catalogus Tentoonst. 125 jaar Gentse Feesten, juli-augustus 1z68, 44 blz. Prijs : 50F.
27. Kinderzang uit Zwijnaarde. Dr. L. GELBER. Prijs : 40 F leden (60 F niet-leden).
28. Jan de Lichte. Gerard SIMONS. 32 blz. Prijs : 35 F leden (50 F niet-leden).
29. De Vinkensport in Vlaanderen (avec un résumé en français). 1969, 165 blz., 42 ill. 3 tek., door M. BROECKHOVE. (Nr X van de Uitgaven van het Alfons De Cockfonds). Prijs : 290 F (leden 175 F).

Elk bedrag vooraf storten op postrekening nr. 969.46, Bond Oostvl. Volkskundigen, Gent. Voor het buitenland + 10 F portikosten.

UITVERKOCHT zijn thans : Herdenkingsalbum Alf. de Cock — Het Stroodekkersbedrijf door Cl. Trefois — Lodewijk De Vriese Bibliografische studie — De Plattegrondsvormen van z.g. « Frankische Boerderijtypen en hun geografische Verspreiding in ons Land, door Cl. Trefois — De Draak van het Belfort van Gent in de Folklore, door Cl. Trefois — De Tinnepotgieterij te Gent. door J. Boes — Galerij van Gentsche Typen door E. Andelhof —

(Zie derde bladzijde van de kaft)

OOSTVLAAMSE ZANTEN

ALGEMEEN TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE
 ORGAAN VAN DE KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE
 VOLKSKUNDIGEN EN VAN ZIJN DIENST VOOR
 VOLKSKUNDIGE ENQUETES IN VLAANDEREN

Redactie : Lic. Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat 15, 9620 Zottegem

Redactieleden : Lic. Marcel Daem, Dr. René Haeseryn, Maurits Broeckhove.

Ruil en Recensiedienst : Dr. Haeseryn, Bibliotheek, Kraanlei 41, 9000 Gent.

Alle stortingen op postrekening nr. 969.46, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent.

INHOUD

Prijs : 40 F.

- M. BROECKHOVE : Archeologische vondsten in de Middeleeuwse Damse havenkom 118
- M. VAN WESEMAEL : Een niet alledaags Gents grafmonument 124
- R. VAN DER LINDEN : Roger de BACKER. — Jeugdbee'den van vak'ui en volksvermaak in Machelen-aan-de-Leie 131

ZOEKEN & ZANTEN

- Gavere. — Een ongewone schietpartij. O. S. Depraet 123

BOEKBESPREKING.

- Vilmos Dioszegi. Glaubenswelt und Folklore der sibirschen Völker. P. J. Vandenhoute 138
- Bill Adler. Children's Letters to Santa Claus. R. van der Linden 139
- Humor en de "Lachende tekenpen". R. van der Linden 139

DIENST VOOR VOLKSKUNDIGE OPZOEKINGEN.

- Cl. V. TREFOIS : Strodekker en Strodekkerstechnieken 143

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met steun van v.z.w.
 Noordstarfonds, Gent.

Archeologische vondsten in de Middeleeuwse Damse havenkom

Hadden wij het voorrecht gedurende de bondsreis van 7 mei 1970, de opgravingen in de Damse havenkom onder de leiding van de Gentse deskundige, de heer Philippe DUPREZ, te bezoeken, op 4 juli 1970 had de mecenas, de Heer Pierre

Afb. 1

De Heer Ph Duprez verstrekt uitleg
over de opgravingswerken in de Damse
havenkom (bondsreis 7.5.1970)

SOLVAY uit Brussel, het genoegen de tentoonstelling van de eerste vondsten, en er zijn er meer dan 1250, in het gemeentehuis van Damme plechtig te openen.

Een rijk geïllustreerde catalogus met uitvoerige beschrijving en wetenswaardigheden over de gevonden voorwerpen werd uitgegeven. Werkten er aan mede de HH. Philippe Duprez, R.E.A. Despieghelaere, Guill. Michiels en Daniel Crul.⁽¹⁾

De Damse havenkom lag meer dan 300 jaar verlaten en verwaarloosd. In 1810 werd hij op bevel van Napoleon I met afbraakmateriaal van huizen en met gronden van het graven van het kanaal van Sluis naar Damme opgevuld.

(1) Archeologische vondsten in de Middeleeuwse Damse havenkom, 1970, 84 pp., ill., Walleyn-druk p.v.b.a. Brugge.

De reeds uitgevoerde opgravingen werden aangevangen in 1967 in de vroegere bedding van het Zwin, en bereikten een diepte van ongeveer 7 m ten opzichte van het gemiddelde peil van de twee aanpalende straten. Op deze diepte werd de nederzetting slaag, de bedding van het Zwin, ontdekt, waaruit praktisch al de tentoongestelde vondsten werden bovengehaald. De konservatie en restauratie werden aan de Heer R.E.A. Despieghelaere uit Gent toevertrouwd.

Onder de archeologische vondsten bekleeden de « wapens » een voorname plaats. Het pronkstuk is de Bourgondische(?) helm uit het begin van de XVde eeuw, volledig uit één stuk gesmeed. De vizierklep is niet compleet. Niet ver van de plaats waar de helm opgegraven werd, kwam een goed bewaarde laat-XIVde eeuwse maliënkraag te voorschijn.

Zeer talrijk zijn de bovengehaalde dolken. Deze vondst kan in verband gebracht worden met de belegering van Damme in 1348. De Gentse hoofdman Frans Ackermans, samen met ongeveer 1500 Gentenaren en een groep Engelse boogschutters verdedigden gedurende 21 dagen de stad Damme tegen het Franse leger. Nadat de Fransen de drinkwaterbevoorrading⁽²⁾ naar Damme hadden vernietigd was Ackermans verplicht de stad prijs te geven. Daarna is er heel waarschijnlijk voorgevallen, wat bij iedere bezetting gebeurt, dat de inwoners verplicht waren hun persoonlijke wapens in te leveren. Liever dan ze aan de bezetter te overhandigen, wierpen ze hun dolken in het Zwin. Het voorgaande, kan men zeggen is veronderstelling, doch merkwaardig is het dat de gevonden dolken te dateren zijn van op het einde van de XIVde eeuw, periode die met het tijdstip van de Franse bezetting overeenstemt.

De gevonden dolken zijn specifiek Vlaamse, n.l. nierdolken, in de volksmond « klootdolken ». Deze benaming komt voort door het feit dat aan beide kanten van het hecht zich een « balletje » bevindt, waardoor als het ware een nier gevormd wordt.

Ook werden gepinde staven met korte piek gevonden, een soort die verwant is met de « goedendag ». Deze gepinde staven werden normaal met één hand (ook soms met twee) gehanteerd, in tegenstelling met de « goedendag » die steeds met de twee handen bediend werd.

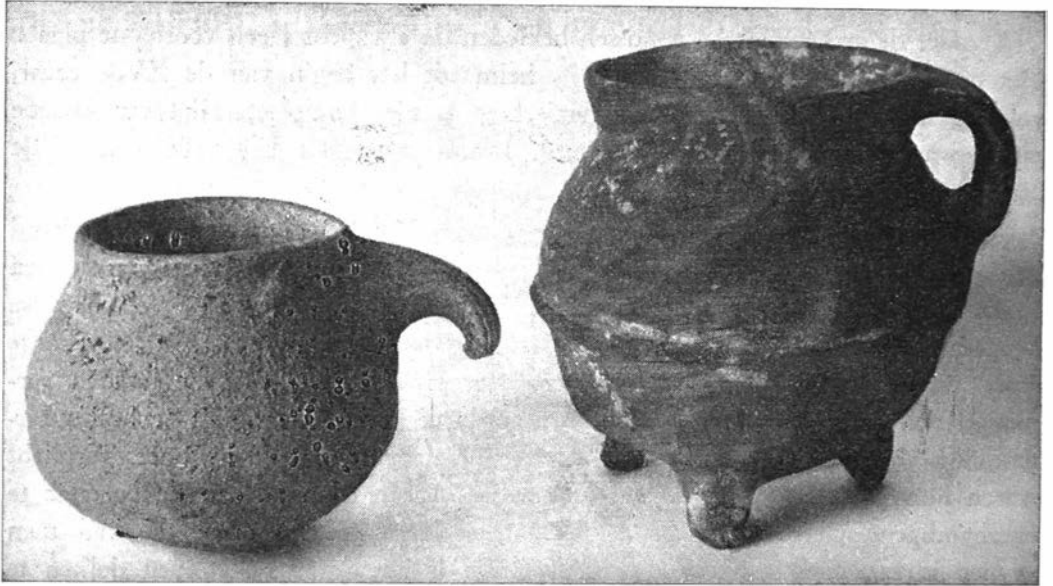
Overvloedig zijn ook de vondsten van aardewerk. Ze zijn verschillend van periode en van herkomst. Ongeschonden en/of volledige exemplaren zijn zeldzaam, doch niet min dan vijftig kistjes vol scherven wachten op een kenner van aardewerk om alles naar periode en herkomst te katalogeren. Er zijn gedeelten van kannen, schotels, apotekerspotjes, pijpjes, pijpenstaarten en spinspoelen voorhanden. Talrijke fragmenten van Hispano-moreske, « Valenschwerck »-faïence betiteld, zijn te herkennen op de gedeelten van schotels en tegels.⁽³⁾

Onder de niet- of weinig geschonden aardewerkvondsten bevinden zich : een oor van een grote pot uit Vlaams gekleurd aardewerk uit de XIVde eeuw; een beeldje uit pijpjarde (hoofdje ontbreekt) uit de Romeinse tijd; een oorkan

(2) Zie : A. Viaene, De Pijpweg van Male naar Damme, Biekerf, LX (1959) 123-124.

(3) Zie : A. Viaene, Vanenscherc. Hispano-moreske faïence op de gleien in Sluis (1441) en in Musea van Damme en Brugge, Biekerf, LXXI (1970), 46-50.

en een drinkbekertje uit grès Siegburg, einde XIVde of begin XVde eeuw; een drinkbeker met haak-oor (afb. 2), niet gedraaid op de schijf, XIIIde eeuw; grape met oor (afb. 2), donkerbruin gekleurd, XIVde eeuw.

Afb. 2

Drinkbeker met haak-oor, XIIIde eeuw en grape met oor, XIVde eeuw

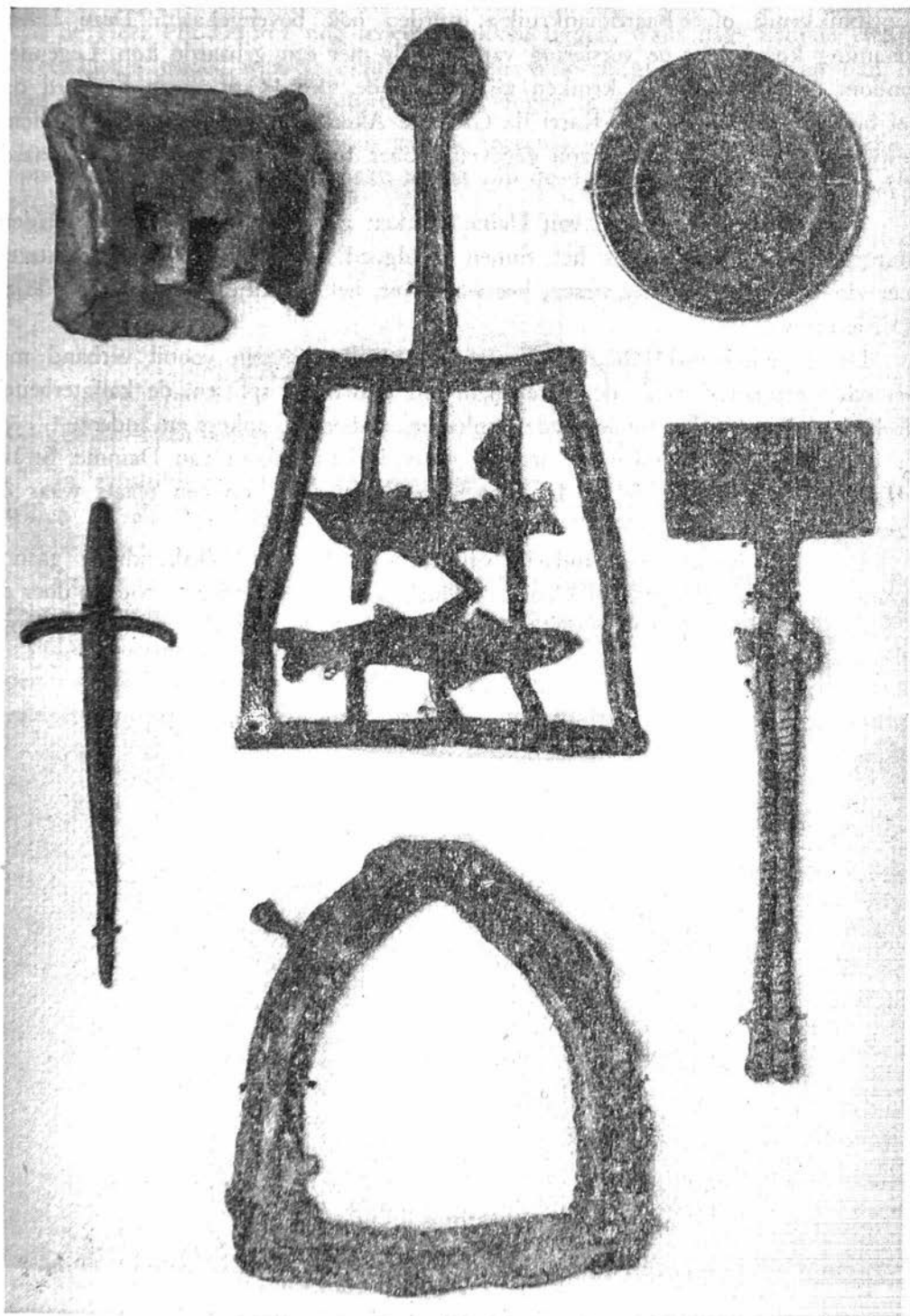
Talrijk zijn ook de vondsten van eetgerei uit de XVde en de XVIde eeuw. Vele messen werden bovengedaald die het merk van de messenmaker dragen. Er zijn een reeks prachtige handvatmessen en een mes uit de XVde eeuw mooi met koper beslagen en een schede uit hout met tin ingelegd.

Biezonder zeldzaam is het verlovings-handvatmes uit de XVde eeuw. Hét is uit ijzer vervaardigd en met koper versierd. Bovenaan bevinden zich twee plaatjes, op het ene staat de afbeelding van een man, op het andere die van een vrouw, beide in borstbeeld.

Slechts één lepel, een prachtstuk uit zilver, met een prachtige patina en één zeldzame « taillor » uit de XVIde eeuw uit tin kwamen ook te voorschijn. De « taillors » zijn de voorgangers van onze huidige borden met brede rand. Een « diep-bordje » eveneens van de XVIde eeuw uit tin werd ook gevonden. « Taillor » en diep-bordje zijn gemerkt met een gekroond hamertje.

Gebruiksvoorwerpen ontbreken evenmin. Voetstukken van glazen bekertjes uit de XIVde tot de XVIIde eeuw zijn er in overvloed. Bekertjes met dergelijke voetstukken staan afgebeeld op schilderijen met voorstelling van gedekte tafels, zoals bij Dirk Bouts, Albert Bouts, Jan van Coninxloo en andere. Het is niet uitgesloten dat de voornoemde bekertjes van Spaanse afkomst zijn, alhoewel ze ook

in groot aantal, en bijzonder in het Bourgondisch tijdperk in ons land geblazen werden.

Afb. 3
Speelgoed uit tin, XVde en XVIde eeuw.

Behalve de voetstukken van bekertjes werden o.m. halzen van potflessen gevonden die aan de hals het Brugse ijkteken dragen, dat bestaat uit een gekroonde « b » (Brugghe) gevolgd door de initialen van de stadsijker. Gedeelten van de kogelbuikkruik of « Baardmankruik » werden ook bovengehaald. Deze laatste benaming komt door de versiering van de hals met een gebaarde kop. Legendes rondom deze zonderlinge kruiken zijn er bij de vleet. O.a. wordt beweerd dat het bronzen standbeeld van Karel de Grote te Aken, afgebeeld met een opvallend gestyleerde baard, aanleiding zou gegeven hebben tot het ontstaan van de « Baardmankruik ».

Tot slot werden nog tal van kleine stukken gevonden, zoals ringen, spelden, munten, enz. Interessant is het tinnen speelgoed (afb. 3), zoals het roostertje met vissen, het bordje met vissen, het wafelijzer, het degentje, enz., alles XVde en XVIde eeuws.

De gereedschappen die te voorschijn kwamen, houden vooral verband met het schippersbedrijf, zoals de marelpriem om touwen te splitsen, de kalfaterbeitel, de hamerbijl met horizontale snede, pinhaken, zetbomen, ankers en andere.

Alle voornoemde zaken komen uit de oude handelskom van Damme. Straks volgen de opgravingen in de buurt van de stadswallen, op een plaats waar de Lieve de stad binnenvloede.

Dat deze werken de aandacht van de Oostvlaamse Volkskundigen gaande houden, is als vanzelfsprekend. Gent en Damme zijn aan elkander verbonden door de Lieve, die destijds de eerste verbinding was van Gent met de zee, en dit langs Damme.

Afb. 4

De sluis waarmede de Lieve aansloot
op de Damse havenkom (bondsreis 7.5.1970)

Bij ons bezoek aan de opgravingswerken (bondsreis van 7 mei 1970), konden we reeds de sluis zien langswaar de Lieve aansloot met de havenkom, zie afb. 4.

Op de plaats waar de vroegere Zwinmonding ligt, moeten volgens de mening van de Heer Ph. Duprez nog scheepswrakken liggen, want daar hadden ettelijke « zeeslagen » plaats, waarbij tientallen boten verloren gingen. We zien dan ook met volle belangstelling de volgende opgravingen te gemoet.

Hulde brengen we nogmaals aan de mecenas, de Heer Pierre Solvay, die de opgravingswerken mogelijk maakt, alsook aan de dynamische deskundige, de Heer Philippe Duprez.

M. BROECKHOVE

ZOEKEN EN ZANTEN

GAVERE. — Een ongewone schietpartij.

In aansluiting met het artikel « De 78ste Rattenschieting te Zaffelare », ⁽¹⁾ willen we als tegenhanger een ander opmerkelijke schieting aanhalen, nl. « De kloppersschieting » te Gavere.

Benevens de koningschieting was de « kloppersschieting » aldaar een jaarlijks gebeuren, ingericht door de handboogschuttersmaatschappij St.-Sebastiaan (1864).

De voorbereidende werkzaamheden bestonden er in, afgedankte houten « kloppers » (volksbenaming voor klompen) op de spillen van de « sprangen » der staande gaaipers te bevestigen. Geen enkel « sprang » of spil bleef ledig. De zwaarste mansklompen werden op de spillen van de hoogvogel en de zijvogels geklopt. Er werden vrouwenklompen en zelfs kinderklompjes gebezigd. Wanneer de gaaipers omhoog getrokken was, kreeg men van op afstand de indruk een vloot bootjes dooreen te zien schuiven, want de klompen waren kruisgewijs vastgeklopt, de muil naar voor en de hiel naar achter.

Elke schutter van de twee door het lot samengestelde ploegen mocht beurte- lings een schot wisselen. Was men met onpaar getal, dan mocht de « onparige » aan elke « tournée » een schot lossen om de beurt voor de ene en de andere groep. Telkens een man een klomp aan stukken schoot, werden de brokken zorgvuldig bijeen geraapt en in de « peerdemande » van de betrokken groep geworpen.

Wanneer al de klompen neergehaald waren, woog men de brokstukken uit elke mand nauwkeurig. De ploeg die het zwaarste gewicht had neergehaald, werd winnaar. De inleg, 0,50 f. per mededinger, werd globaal aan de winnende groep uitgekeerd. Vooraf werd 2×0,50 f. afgehouden voor « pijlrapersgeld ». De dubbele inzet werd meestal onderaan, winnaars en verliezers, in pinten bier omgezet. De onpare schutter kreeg ook zijn deel van de koek.

Het is ons niet bekend of in de omgeving dergelijke schietpartijen plaats hebben gevonden. Wie weet : was de « kloppersschieting » te Gavere niet enig in de provincie of daarbuiten? Jammer genoeg behoort dat volksspel tot het verleden. Dit ongewoon gebeuren vormde een passus uit de lezing « Het volksleven te Gavere » 1890/1914, gehouden door ondergetekende in het Museum voor Volkskunde te Gent op zondag 11 mei 1969.

O. S. Depraet

Een niet alledaags Gents grafmonument

Laten we ootmoedig bekennen, dat het bouwwerk jammer genoeg met een fameux mysterie omgeven is. Het even voorstellen? Het prijkt op de Westerbegraafplaats (zie verder). Om precies te zijn, het staat even buiten de rooilijn die de eigenlijke begraafplaats scheidt van de werkplaats van het personeel.

Niemand weet te zeggen op welk tijdstip de graftombe in kwestie HIER (her)opgericht werd, want oorspronkelijk hoorde ze elders thuis. We staan dus van bij de aanvang voor een lege zaak.

Lucas Joannes Maes behoorde tot een oude gegoede Gentse familie. Toen hij geboren werd (27 oktober 1730) bewoonden zijn ouders (Lucas en Barbara Isabella Sandtvoorde) nog de St.-Michielsparochie. Op 19 november 1754 trad hij in het huwelijk met Regina Bernardina Vandeweghe, dochter van Joannes en Marie Anne Livina de Vreese, alias Marianne. Ze was afkomstig uit Wakken. Of het paar in 1754 reeds een huis bewoonde « omtrent de Ketelpoorte » — dat wil zeggen een gebouw gelegen op de hoek van de Ketelvest, tegenwoordig ingenomen door een stomerij — kan ik niet voorop stellen.

Maes van wie we weten dat hij het tot suppoost van de « vrije schiplieden der stad Gend » gebracht had, kreeg 11 kinderen waarvan er 2 dezelfde functie in hetzelfde ambachtsgilde bekleedden : Adrianus Livinus en Cesar Franciscus. Achtereenvolgens zagen het levenslicht :

A — <i>Maria Judoca</i>	20 mei 1755
B — <i>Constantia Bernardina</i>	27 mei 1757
C — <i>Anna Josepha</i>	5 oktober 1959
D — <i>Theresia Coleta</i>	17 oktober 1761
E — <i>Livina Regina Joanna</i>	27 oktober 1763
F — <i>Cesar Franciscus</i>	2 juli 1765
G — <i>Adrianus Livinus</i>	5 februari 1767
H — <i>Antonius Balduinus Lucas</i>	29 september 1768
J — <i>Bernardus Joannes</i>	? september 1770
K — <i>Judocus Joannes</i>	25 december 1771
L — <i>Sophia Regina</i>	28 juli 1774

Lucas Maes overleed op 8 augustus 1791 en werd begraven op de Zuiderbegraafplaats (in de volksmond het kerkhof van de Heuvelpoort). Drie van zijn kinderen waren hem in het graf voorafgegaan :

D — <i>Theresia Coleta</i>	23 september 1763
E — <i>Livina Regina Joanna</i>	20 april 1765 (in overlijdensakte Livina Josepha Joanna genoemd)
J — <i>Bernardus Joannes</i>	31 december 1770.

De 2 meisjes werden ter aarde besteld op het kerkhof van de parochiekerk de Onze-Lieve-Vrouwkerk te St.-Pieters, die in de loop van de zomer 1799 genadeloos zou afgebroken worden. Het 3 maanden oud jongetje werd in de kerk zelf bēgraven.

Enkele jaren achteruitgaand vernemen we dat Jozef II op 26 april 1784 bij keizerlijk dekreet formeel verbod

1° voortaan in kerken en kapellen nog te begraven;

2° in de steden intra muros nog kerkhoven in stand te houden.

Voor Gent vloeiende daar uit voort dat, als ik mij aldus mag uitdrukken, 3 nieuwe dodenakkers in het leven werden geroepen :

een buiten de Brugse Poort (Desmetstraat), ingericht op stadgrond voor de inwoners van de parochiën van St.-Niklaas, van St.-Michiels en van St.-Martinus of Ekkerghem;

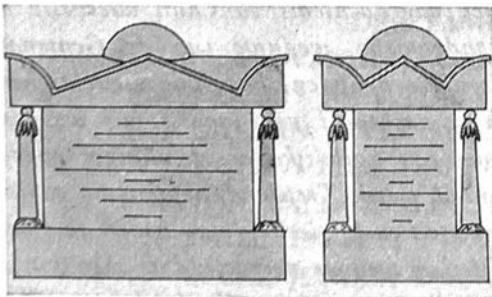
een buiten de Dampoort (Wasstraat) ingericht op door de bisschop von Lobkowitz verkochte grond voor de inwoners van de parochiën van St.-Baafs, van St.-Jacobs en van St.-Salvator of H. Kerst;

een buiten de Heuvelpoort die de St.-Pietersabdij op eigen grond inrichtte voor de inwoners van de heerlijkheid, anders gezegd van het St.-Pietersdorp.

Pas in 1872 kwam de Westerbegraafplaats (aanvankelijk Geuzenkerkhof genoemd; nu algemeen Gemeentekerkhof) tot stand. Meteen werden de begraafplaatsen van de Desmetstraat en de Wasstraat buiten dienst gesteld en na verloop van tijd afgeschaft. Die van de Heuvelpoort die middelerwijl Zuiderbegraafplaats geworden was, bleef in gebruik. Evenwel werd op zeker ogenblik bepaald dat er alleen nog kinderen mochten begraven worden. Volwassenen dienden in kelders te worden bijgezet.

Op dit kerkhof kreeg Lucas Maes in 1791 zijn laatste rustplaats. In 1808 volgden hem 2 van zijn zonen in het graf. Toen 6 jaar daarop ook moeder ter ziele ging, namen de overgebleven zusters en broeders het liefderijk besluit te harer nagedachtenis een groots grafmonument op te richten. Te oordelen naar de aard en de stijl van het op de tombe aangebrachte grafschrift zullen de Maezen geen eeuwigheid gewacht hebben om hun projekt ten uitvoer te brengen. We mogen derhalve met recht stellen dat het monument in de loop van 1815 opgericht werd; wellicht even na de vereniging van onze gewesten met Nederland. Een jaartal werd inderdaad, liefst op 2 verschillende plaatsen, aangebracht, doch toeval of opzet, het verdween van het grafschrift, waarschijnlijk ter gelegenheid van een of andere restauratie. Want restauraties werden ontegensprekelijk op verschillende tijdstippen verricht.

Afb. 1

Voor- en zijaanzicht van het monument Lucas Maes. Heeft de beeldhouwer uit principe nagelaten met enig symbool rakende de dood, de eeuwigheid of de opstanding de aard van zijn werk te beklemtonen? Zelfs een eenvoudig kruis bleef achterwege.

Lengte 2,84 m; breedte 1,70 m;
hoogte (zonder de koepel) 2,40 m.

Estetisch kan het monument bezwaarlijk genoemd worden. Verantwoordelijk daarvoor zijn wellicht de gewilde disproporties van de onderdelen. Massief, lomp zijn inderdaad zowel het voetstuk als het in huisvorm opgetrokken bouwsel. Vooral de kruisdakvormige bedaking met zijn zware kornis en dito koepel spant in deze de teneerdrukkende kroon. Alleen de tamelijk slanke zuiltjes op de vier hoeken die het dak schijnen te dragen, trachten dit gevoel van zwaarmoedigheid te willen milderen.

Van de vier zijvlakken zijn er drie die men op een royale manier van informatie bedacht heeft. De kant die we zullen aannemen de voorkant te zijn, meet 2,20 m bij 1,30 m. Volledig uitgevoerd in hoofdletters lezen we de volgende tekst :

D. O. M.
VRYE BEGRAEF-PLAETS
DER FAMILIE EN AFSTAMMELINGEN
VAN LUCAS JOANNES MAES, ZOON VAN LUCAS,
GEBOOREN TE GEND DEN XXVII OCTOBER MDCCXXX,
ALDAER OVERLEDEN, DEN VIII AUGUSTUS MDCCCLXXXI,
EN BEGRAVEN OP SINTE PIETERS KERKHOF, BUYTEN DE HEUVEL POORTE;
IN HOUWELIJK GEWEEST MET
REGINA BERNADINA VANDEWEGHE DOGTER VAN JOANNES
MET WIE HY VERWEKT HEEFT ELF KINDEREN
DIE VOOR HUNNE GELIEFDE MOEDER,
VOOR HUN ZELVEN, EN VOOR HUNNE AFSTAMMELINGEN,
DEEZE GEWYDE RUSTPLAETS ZIG, ALS GEMEENNE EIGENDOM, BEZORGT,
EN TEN EEUWIGEN DAGE,
OP DEN EERSTEN DAG VAN ELK DER TWAELF MAENDEN VAN 'T JAER
IN DE CATHEDRALE, EEN MISSE GESTIGT HEBBEN.
R. I. P.
OPGEREGT ANN

Twee details mogen aan onze aandacht niet ontsnappen, primo, dat het gezinshoofd, Lucas Maes, geen plaats kreeg in de « Vrye begraefplaets », en secundo, dat moeder en kinderen er stellig op rekenden, dat hun kroost zich in dezelfde ruimte eens zullen vervoegen. Een verwachting die zoals we zullen zien helaas ver van beantwoord zou worden. De achterzijde van het monument biedt een Latijnse tekst : (zie blz. 127).

Vrij vertaald luidt dit schrift : *En ter nagedachtenis van hun allerbeste en allerliefste moeder Regina Bernardina Vandeweghe, weduwe van de Gentenaar Lucas Maes. Zij blonk uit door haar kristelijke deugden, haar onbaatzuchtigheid in het leven, haar zuivere levenswijze, haar zachtheid van inborst; zij was een merkwaardige vrouw, een kuise echtgenote, een huiselijke en gelukkige moeder voor haar kinderen, door wie ze zeer bemind werd. Treurend richten die achtergebleven kinderen nu dit gedenkteken van piëteit en kinderliefde op boven de plaats zelf waar zij hun eigen stoffelijke overblijfselen wensen neergelegd te zien tot se samen met hun moeder op de jongste dag zullen verrijzen, verbeidend het oordeel Gods.*⁽¹⁾

(1) Wij bedanken Z.E.H. J. Winnepenninckx van harte voor zijn helpende hand bij deze vertaling.

D. O. M.

ET MEMORIAE MATRIS OPTUMAE ET CARISSIMAE
REGINAE BERNARDINAE VANDEWEGHE LUCAE MAES GANDENSIS VIDUAE;
QUAM

VIRTUTIBUS CHRISIANIS, INTEGRITATE VITAE,
MORUM INNOCENTIA, INDOLIS LENITATE, FOEMINAM SPECTABILEM,
UXOREM CASTAM, DOMISEDAM, MATREM FILIORUM LAETANTEM
SUI MULTUM DILEXERUNT;

NUNC

MOERENTES

LIBERI SUPERSTITES,

HOC PIETATIS ET AMORIS MONUMENTUM
ERIGUNT SUPER IPSO SEPULTURAE LOCO,
UBI MORTALITATIS EXUVIAS
JUXTA MATREM DEPONERE DESIDERARUNT,
CUM MATRE IN NOVISSIMO DIE SURRECTURI
JUDICIUM DEI EXPECTANTES.

R. I. P.

ERECT. ANN.

Zoals reeds werd aangestipt verdwenen op een onverklaarbare wijze het jaartal van oprichting dat onderaan de twee teksten gestaan heeft. Over deze Latijnse lofzang dient nauwelijks een woord te worden gezegd; men zal, dunkt mij, lang moeten zoeken eer men ergens op een tombe of zerk zal aanlopen die van een afgestorvene zo'n vlelend en vertederend portret weet te konterfeiten.

De kleinere zijvlakken (0,85 m bij 1,30 m) zouden de Maezen gebruiken om de namen te vermelden van al degenen die zich achtereenvolgens bij Moeder Regina (in hun gedachten Grootmoeder Regina) in het graf zouden komen vervoegen. Op een van die zijkanten lezen we :

P A X

NAEMEN

VAN DE BEGRAEVENE
IN DE VRYE SEPULTURE
DER FAMILIE MAES.

REG. BERN. VANDEWEGHE, WED. LUC. JOANN. MAES,
GEB. 5 JULY 1730, OVERL. 15 DEC. 1814,
ADRIAN. LIVIN. MAES, ZOON VAN LUCAS,
GEB. 5 FEBR. 1767, OVERL. 30 AUG. 1808,
ANTON. BALDUIN. LUC. MAES, ZOON VAN LUCAS,
GEB. 29 SEPT. 1768, OVERL. 30 SEPT. 1808,
MARIE JUDOCA MAES, DOGTER VAN LUCAS,
CONST. BERN. MAES, DOGTER VAN LUCAS,
CESAR FRANS. MAES, ZOON VAN LUCAS,
JUDOC. JOANN. MAES, ZOON VAN LUCAS,
SOPH. REG. MAES, DOGTER VAN LUCAS,

Wat de vijf overlevenden betreft vragen we ons met enig onbehagen af of er geen enkele onder hen « in de vrye sepulture » terechtgekomen is. Verre van ons om te gaan prakkezeren èn over het feit dat men de open gelaten ruimten tussen de opgesomde persoonsnamen ongebruikt gelaten heeft, èn over het geval van de totaal blanco gelaten (vierde) zijkant van het monument, kant die het nu moet stellen met een armzalig « naemen van de begraevene ». ⁽²⁾

B — Constantia Bernardina en

L — Sophia Regina

kunnen gehuwd geweest zijn, wat heel wat familiale probleempjes voor gevolg kan gehad hebben, vooral wat begravingen betreft.

K — Judocus Joannes is misschien naar een andere parochie of stad getrokken of heeft voor zich en zijn gezin een meer passende begraafplaats gekozen.

Aangaande

F — Cesar Franciscus

weten we toevallig dat hij zich vroegtijdig te Parijs vestigde « comme négociant ». Hij was het die bij het afsterven van zijn broeders in 1808 bij akte een vergissing deed rechtzetten die in het parochieregister geslopen was. ⁽³⁾ Het is niet uitgesloten dat hij zelfs te Parijs overleed, want de doodkaarten (met uitnodiging tot het bijwonen van een zielmis in de St.-Baafskerk) ⁽⁴⁾ vermelden weliswaar de datum van de dienst, 17 december 1835, doch niet die van het overlijden, een verzuim dat men niet gewoon is op dergelijke gelegenheidsdrukwerkjes vast te stellen.

De laatste overlevende van het gezin Lucas Maes, Mademoiselle

A — Marie Josinne

overleed op 15 maart 1836, dus amper een paar maanden na de dood van haar (laatste) broeder. Ook haar doodsbericht hebben we teruggevonden ⁽⁵⁾ : de zielmis voor het mansvolk heeft traditiegetrouw plaats in de hoofdkerk (24-3-'36). En zoals het de gewoonte is, worden de « messes pour les Dames » gelezen in de Predikherenkerk.

Alleszins wat Gent betreft, mag ons monument aangezien worden als het oudste der nog bestaande min of meer gaaf gebleven graftekens, en als uniek eksemplaar in Empire-stijl uit de Hollandse tijd. ⁽⁶⁾

(2) Hier ligt ongetwijfeld brood op de plank voor de familiekundige die zich met de genealogie der Maezen bezig houdt. Wellicht is ook zeekapitein Bernardus Dominicus Maes met schipper Lucas verwant. Bernardus' doodkaart (Universiteitsbibl.) geeft als plaats en datum van zijn overlijden aan : Havana 23 juni 1842. De zielemis die opgedragen werd in de St.-Martinuskerk kon niet vroeger — natuurlijk! — plaats hebben dan op 31 augustus.

(3) Stadsarchief. De akte werd in het doopregister bevestigd.

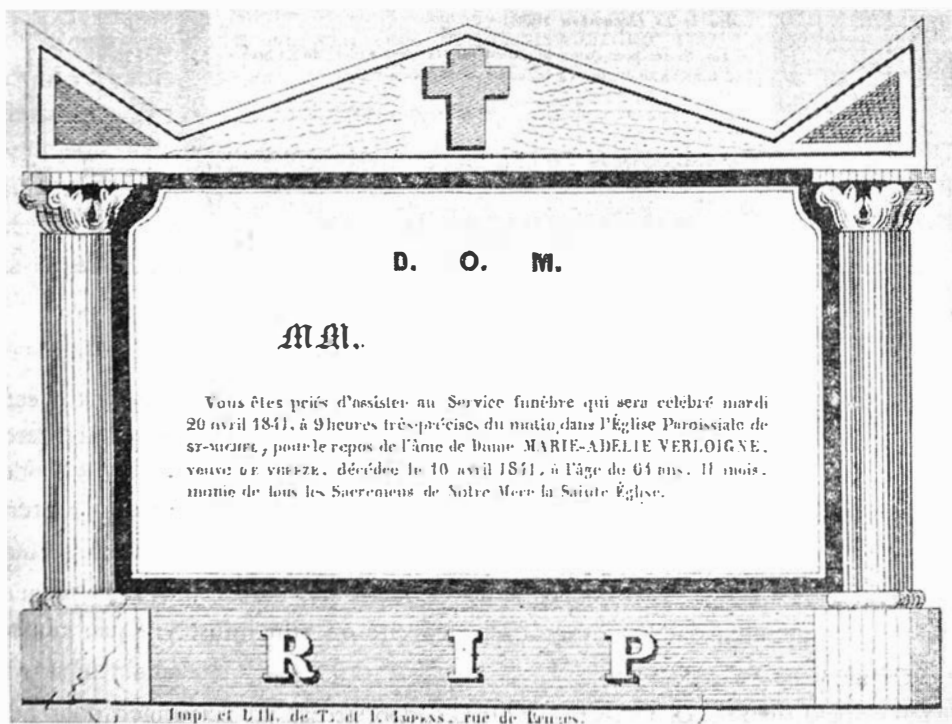
(4) Universiteitsbibl. Album de cartes de décès, Arm 4104.

(5) Zie noot 4.

(6) We laten buiten beschouwing het onderste gedeelte van een overigens volledig vergaan monument bewaard op het kerkhof van de Heuvelpoort. Het betreft een tegen een muurtje opgetrokken konstruktie daterend uit de jaren 1790 en geplaatst boven een nog bestaande kelder toebehorend aan een onbekend gebleven kloosterorde.

Het spreekt vanzelf dat gelijkaardige volumineuze tomben op onze kerkhoven geen zeldzaamheden waren ofschoon dient toegegeven dat plat op de grond neergelegde of tegen muren geplaatste zerken en loodrecht geplante kruisen veelvuldiger voorkwamen. Jammer genoeg is de kerkhofikonografie zo uitzonderlijk schaars dat een volledig beeld ophangen van zo'n oude begraafplaats een niet gemakkelijke karwei blijkt. Wat er ook van zij, « *faute de grives, on prend des merles* », laten we dan maar genoeg nemen met het bekijken van enkele geïllustreerde of romantische doodkaarten die in de veertiger jaren uitermate geliefde dingen waren.⁽⁷⁾ Op de kerkhofgezichten die de achtergrond van die illustraties vormen houden zerken, kruisen en tomben elkaar vreedzaam gezelschap.

Wat meer is, die stenen gevaarten moeten dermate op de verbeelding van de mensen gewerkt hebben, dat eerst de graveur en later (omstreeks het jaar '30) de litograaf zich door die gevaarten lieten inspireren bij het ontwerpen van de modellen van hun kaarten. (zie afb. 2 en 3).

Afb. 2

Zolang de romantische doodkaart in zwang was, bleef het hoofdmotief van de versiering het monumentaal graf.

(7) Zie o.a. de kaarten van Dame Sophie Françoise Geeraert († 20-11-41) en van ere-rechter Jean Josse Verstraeten († 17-11-41). Bewaard in de bibl. van het Museum voor Volkskunde. De oudste mij bekende doodbrief (van graaf François-Joseph de Lichtervelde, † 18-9-'40), gedrukt bij T. & I. Impens is met 2 lettrines versierd: een M en een V. De M is verweven met een kerkhofgezicht; een manspersoon staat voor een op de grond neerliggende zerk. Bij het hoofdeinde van de zerk ontwaart men een stenen kruis en meer op de achtergrond een tombe. (Universiteitsb.).

Vergelijk het « portret » van het monument Maes met deze litho : behalve de rouwrand is de gelijkenis werkelijk frappant : voetstuk, zuilen, kornis. Van de 2 « sigles » D.O.M. en R.I.P. niet gesproken.

Afb. 3

Ook deze kaart herinnert ontegensprekelijk aan onze of dan toch aan een gelijkaardige tombe. Let op de symbolen die in het vervolg nog vermeerderd worden met talrijke andere; hier het kruis geplaatst voor een zon met de stralenbundels (opstanding) en twee op hun kop gestelde toortsen (onsterfelijkheid).

Ofschoon het typografisch gedeelte van de kaart pas dateert uit 1838 mogen we stellig aannemen, dat het litografisch gedeelte op zijn minst vijf jaar ouder is. Steendrukker niet vermeld.

De vermelding DEUX CARTES (DEUX doorstreept en vervangen door het cijfer 4) betekent dat de drager van de kaart na de dienst 4 broodkaarten in ontvangst zal mogen nemen.

Tot besluit nog deze overweging : het Maes-monument mag met recht een waardevol geschiedkundig document worden genoemd hoewel zijn curriculum vitae maar povertjes gestoffeerd is. Op een geheimzinnige wijze is het van de Heuvelpoort naar de Brugsepoort verhuisd. Om te voorkomen dat het op een bepaald ogenblik even geheimzinnig en ditmaal « in actenum » ter ziele gaat, zouden degenen die daartoe de bevoegdheid hebben, het dienen te klasseren. Als zulks nog niet gebeurd is.

M. VAN WESEMAEL

Roger de BACKER

Jeugdbeelden van vaklui en volksvermaak in Machelen-aan-de-Leie

Sommige mensen beschikken over een meer dan gewoon geheugen en over een meer dan gewone vitaliteit. Ze zetten regelmatig ergens de boel op stelten. Ze springen buiten de band van een normale groepering. Ze bruisen als een bron van schrik voor de brave burgers, die geen raar rumoer, stoute opstootjes of naar gevaar kunnen verteren. Zij leven voller dan de gewone luitjes. Bij dusdanige lieden met bruisende vitaliteit hoort de kunstschilder Roger de Backer. Hij heeft in Waregem zijn galerij aan de eigen woonst gekoppeld en de naam spreekt reeds boekdelen : ZODIAK!

Zodiak betekent dierenriem en zonneweg, een vermetelege binding op zichzelf. Twaalf sterrebeelden of hemeltekens vormen de gordel, de zodiak.

Roger de Backer verwierf een benijdenswaardige naam en faam bij de Leie-schilders. Een paar jaar geleden heeft de officiële wereld hem gevierd, omdat hij zeventig jaar telde. En juist in deze wending keert hij met de geestdrift van zijn wild gemoed en met de kunde van een waar talent naar de beelden van zijn jeugd. Wij worden door hem kind in en van de Leiestreek, vieren en zwieren mee in kermissen, stappen mee in processies, kijken naar de boten op de Leie en helpen aan het vlas.

Wij beleven het dorpsleven van Machelen, zijn geboortedorp, uit het begin van onze eeuw in volle teugen.

De VAKLUI treden ons tegemoet in hun typisch milieu of in hun huiselijk kader, de *smid*, de *schoenlapper*, de *thuiswever*, de *slachter*, de *vertinder*, de *scheepstrekker(s)*, de *vlasrotter(s)*.

Het VOLKSVERMAAK sleurt ons mee, met de *wafelenbak op de kermis*, de *mastklimming*, de *koordeloopster*, de *drie koningen*, enz.

Hij biedt ons door zijn doeken volkskunde van de bovenste plank.

De schoenlapper⁽¹⁾

Fielke woonde jaren geleden in de onmiddellijke buurt van Roger De Backer. De knaap Roger liep er wel tien keer op een dag binnen en buiten.

Fielke had het gemakkelijkste karakter van de wereld en gaf de jongen een hamer en nageltjes om mee te prutsen en zei na enkele ogenblikken :

← Pas op, zulle, dat je nergens aan komt!

Het valt dus niet te verwonderen, dat onze artiest de volgeling van Sint-Krispijn zo knap kan weergeven. Een schoenmaker zit immer bij een venster(ke), ook Fielke natuurlijk. Door het venster ontwaren we vanzelfsprekend de Leie.

(1) 40 × 40

Onze vakman draagt de blauwe schort, waarvan de linten niet om het middel gestrikt worden, maar hoog in de rug. De biezonderheid heeft de knaap vroegtijdig getroffen. Fielke klopt het leder op een « kasseisteen » om « halve zolen » te maken. Naast hem staat een emmer met water om er het leder zacht in te weken. In een hoek hangen enkele rollen leder op rekken. We ontwaren aan de wand en op de grond houten vormen om schoenen op te spannen, een els en allerlei maten, een leest, een mes zonder hecht, pinnen, riemen, op of rond de tafel.

De thuiswever⁽²⁾

Wie heeft er de thuiswever nog aan het werk gezien, in een kamer of hok, waar het getouw bijna de hele ruimte in beslag nam? De man en het oude tuig vullen de linkerzijde van het doek over de hele hoogte. Vooraan ligt er een deel afgewerkt goed. De kettingboom en -draden, de schachten voor lijnwaadkruising gemonteerd met katoenen nevels de buik- of borstboom en de opperlade en onderloper vermoeden we meer dan dat we ze opmerken. De wever houdt een spoel in de hand voor de inslag. Rechts zit de vrouw met de rode neusdoek over het hoofd en is garen op spoelen aan het winden (bobijnen), om die klaar te leggen voor haar man. Het gebeurde vaak dat de thuiswever alleen in zijn kamer werkte, terwijl de vrouw in de keuken bobijnde.

Fig. 1

In het Museum voor Volkskunde, Kraanlei, Gent kan men in een der huisjes de thuiswever eveneens in volle aktie zien. De woonst weerspiegelt heel en al de sfeer van omstreeks 1900.

Daar krijgt men alleen de man bij het tuig.

(2) 50 × 40

Een paard beslaan⁽³⁾

De artiest biedt een drieluik om de smid aan het werk te tonen : links vlamt het vuur en hangt de donkere blaasbalg; in het midden staat het zwaar gevaarte van het paard in de noodstal; rechts geeft het venster de kans de kerktoren van Machelen te beschouwen. De smid past een ijzer op de linker achterpoot en dichte rookt walmt op, uit de hoorn van de hoof. Twee knapen kijken gespannen toe. Op de balk langs de bovenrand prijkt een rij hoefijzers.

Op de voorgrond ligt een ijzer, dat reeds gepast is, af te koelen.

— Geef me dat hoefijzer eens aan, vraagt soms een grapjas van een smid aan iemand die toevallig binnenkomt. En de persoon in kwestie laat het met een vloek gauw uit een half verbrande hand vallen.

De koordloopster⁽⁴⁾

Op het donker doek ontdekt men alweer de kerk van Machelen, maar het vertoon op de voorgrond boeit als een trikijzer van een half spookspel : een meisje in 't wit schuift over een koord die tussen twee gekruiste peersen gespannen is. Brandende fakkels tekenen met schaars licht een vierkant rond het vertoon. Een akkordeonist beroert de gespannen gemoederen nog meer. Een man haalt geld om bij de toeschouwers langs de kanten.

Driekoningen⁽⁵⁾

De drie koningen vormen het centrum en het hoogtepunt : hun kleurige kronen, hun eigen gelaat en gewaad. Voor hen over de breedte van het doek de lage voor-gevel van een hoeve en een boerin in het deurgat. Een sober en aangrijpend beeld dat heden en verleden bindt.

Wafelenbak⁽⁶⁾

Een kermis kent elkeen. Typische bijzonderheden onthoudt alleen de artiest met zijn opmerkingsgeest : het kraam met het bakken en verkopen van de wafels, het bakken in het vierkant vuur met de houtblokjes. De paardekesmolen en bedevaarders omlijnen een weids tafereel.

De mastklimmer⁽⁷⁾

Op een kermis hoorde weleer een mastklimming. Anders waren pret en verzet niet compleet. In het midden van het dorpsplein stond de gladgemaakte paal. Aan een wiel rond de top bengelden allerlei prijzen : een lekkerkoek, een wit brood als een waardevol geschenk jaren geleden, een wittink, een neusdoek, een paar kloefen, enz. Als het spel een aanvang nam, schoten jongens en meisjes van alle kanten toe.

(3) 60 × 50

(4) 82 × 70

(5) 40 × 60

(6) 38 × 40

(7) 65 × 60

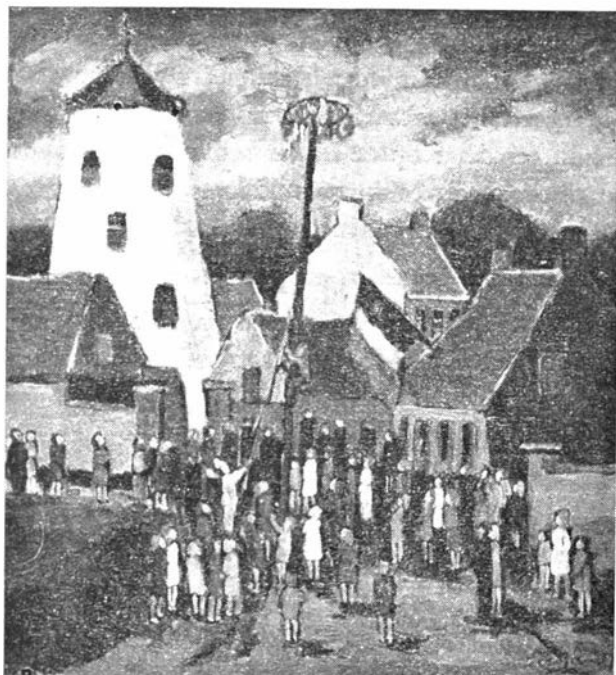

Fig. 3

Een molen speelt niet alleen een specifieke rol in het landschap, maar tevens in het kader van het volksleven. De kunstenaar laat de witte molen herhaaldelijk in zijn doeken tot zijn recht komen. Hier rijst hij als een blanke reus in de hoek van het doek.

Zou de klimmer boven geraken, ja dan neen? Zou een andere met de prijzen gaan lopen? De jongen bevindt zich halfweg op de paal. Hij heeft behendig een gevlochten koord rond zijn voeten gedraaid. In zijn broekzak zit er as om boven zijn hoofd aan de paal te wrijven, maar de voorraad geraakte gewoonlijk vlug uitgeput. Er waren slechts weinige guiten die hun as oordeelkundig verdeelden. De organizer is bezig met een lap bovenaan een stok bevestigd, bruine zeep aan de stok te wrijven. Op de achtergrond weerkaatst de witte molen het helle licht van de zon en de kermisvreugde.

Scheepstrekkers⁽⁸⁾

Heb je ooit een boot getrokken? Een laueur zonder weerga. Uren aan een stuk een kabel rond uw borst voelen nijpen en spannen en heel eventjes lossen en bestendig weg en weer buigen intussen. Een man en een vrouw sjouwen langs het jaagpad. Op de boot vatten twee mannen post, een vooraan om het draaien te regelen, een aan het stuur langs de achterkant om met zijn hele gewicht het roer te richten. De kajuit in het midden wijst er op, dat het een oud vaartuig betreft. De artiest tekent de Leie over de hele diepte van het doek, en op de achtergrond de kerktoren boven de bomen, de witte molen en blakende gevels van vier huizen. Op de voorgrond beleven we een toneel van de vlasstreek: vlaskapellen staan langs de Leie. Een vrouw is bundels aan het aangeven aan een man die zich in een bak op de oever bevindt. Zodra de houten bak gevuld is, duwt men die gans in het water om de roting haar gang te laten gaan. Na de slijting op het veld is het werk immers ver van gedaan.

(8) 60 × 80

Fig. 3

De Leie en het roten van het vlas hebben vele van onze kunstenaars geïnspireerd. Elkeen kent het machtig epos: De Vlasaard van Stijn Streuvels.

Roger de Backer heeft in menig doek een of ander tafereel van het vlasbedrijf weergegeven.

De vertinner⁽⁹⁾

De man met de woonwagen die op onregelmatige tijdstippen in het dorp verscheen om het keukengereedschap te vertinnen, is verdwenen in onze maatschappij. Hij voerde zijn hele rijkdom met zich: zijn vrouw en zijn alaam. Zijn werkgerief lag aan de sobere kant: een pot om zijn tin te smelten, houtskool om gemakkelijk zijn vuurtje te stoken, zijn blaasbalg om het vuur aan te wakkeren. Zijn vrouw haalde allerlei keukengerei op, straat in, straat uit, terwijl haar man zijn werk opknapt. We zien hem met zijn blaasbalg bij het vuurke, om tin in een pan te smelten; straks zal hij vorken en lepels met een dun laagje tin bedekken. Zijn vrouw komt aan in het centrum van de gemeente, beladen met allerlei tuigen.

Fig. 4

Kent u de beruchte Jan de Lichte?

In de sagen rond zijn figuur treedt ook de vertinner op, als slachtoffer van de wreedheid.^(9a)

(9) 54 X 74

(9a) SIMONS, Gerard, Jan de Lichte. Uitg. Bond der Oostvl. Volksuncligen, 1968, p. 25, sage nr. 29.

Nieuwsgierige kinderen drummen vooruit. Op de achtergrond bevindt zich een huis met groene luiken, een hoog dak en een uithangbord, waarop een hoofd van een graaf prijkt, zoals op de munten. De herberg draagt immers de naam « De Graaf van Vlaanderen ».

De slachter⁽¹⁰⁾

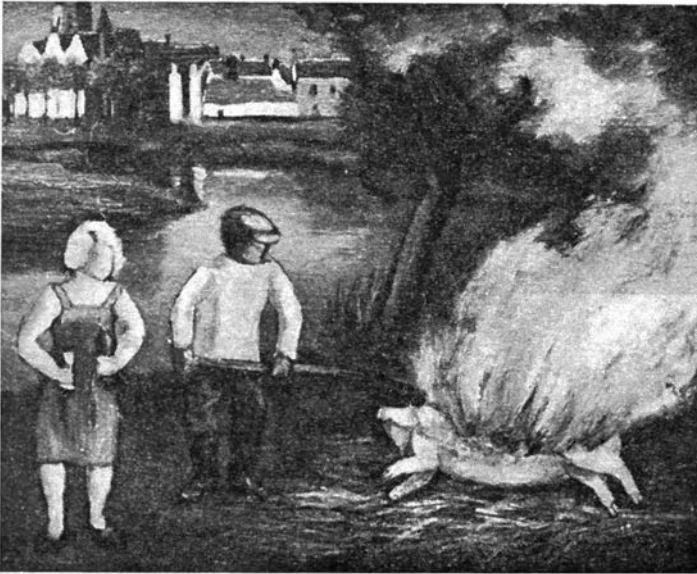

Fig. 5

In de rubriek van de beroepen hebben molenaars en apothekers, smeden en kleermakers, metsers en schoenmakers reeds een beurt gekregen. De slager kwam weinig aan bod. Hier bewonderen we een typisch optreden van hem.

Tot in het midden van onze eeuw kweekten vele kleine landbouwers enkele zwijnen. Op een bepaald moment diende de slager te komen, om volgens een traditionele ritus het dier te vatten, bij een poot te binden, te kelen, te branden, op een ladder te hangen, te delen. Dan volgde er een kermis in 't klein. Hier beleven we het tafereel van « het branden ». De vlammen slaan op rond het logge lijf van het zwijn. De boerin staat met de jeneverfles en de « druppel » in de hand om de slachter te « trakteren ». Hij draagt de typische kledij: de donkere klak, de blauwe vest, de zware botten.

Zoals steeds krijgen we een arm van de Leie, de Machelenput, en de kerk op de achtergrond.

Bedevaart naar Olsene⁽¹¹⁾

De bedevaart naar de grot te Olsene trok gelovigen uit de hele omgeving. In de meimaand trof men er menigmaal een processie aan: een pastoor met zijn parochianen, de misdienaars met kruis en vaandels vooraan, de koster bij hen om een oogje in 't zeil te houden en om de zang te begeleiden. Roger de Backer heeft het dikwijls gezien en beleefd en beschouwd: de rode vaandels, de koster in het zwart, de geestelijken half wit, half zwart, en de bonte tooi van de pelgrims. De lange sliert schreed tussen de bomen van het bos rond de grot.

(10) 64 × 74

(11) 40 × 55

Machelengulde

« Machelengulde » is een raar woord voor een oud gebruik dat er wijd en zijd in de streek is bekend.

Machelengulde betekent kermis en bœweg tegelijk. De kerk die er op een aangevoerde heuvel gebouwd is, heeft gedurende eeuwen massa's lieden getrokken, die er Sint-Kornelius en ook een tikje Sint-Gislenus kwamen aanroepen tegen de seskes, stuipen, jichtigheden en vallende ziekte. Ontzaglijk vele personen lieten zich inschrijven in de gilde of « ghulde ». Op de eerste maandag van juli beleeft men spijs wijziging van tijden en opvattingen een grote dag voor de gulde.

Ook Roger de Backer zag de indrukwekkende drommen van moeders met kinderen, van mannen en vrouwen, van priesters en gelovigen. De kermis die er natuurlijk bij zulke plechtigheid hoort, met de kramen en molens, de venters en zangers, de overzetboten, de sliert bedevaarders rond het heiligdom, de vlaggen aan de huisgevels, boeiden hem doorheen zijn hele leven.

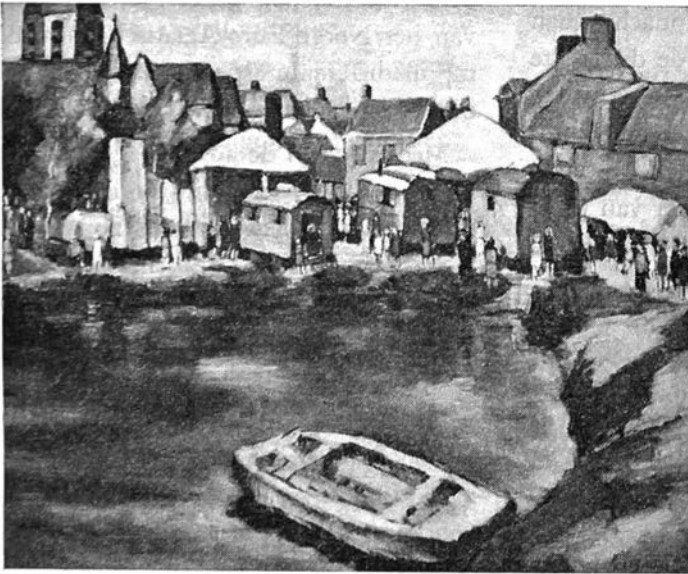

Fig. 6

De uitgave « Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen. Bijdrage tot de studie van de legenden, de ikonografie, de volksgebruiken » (Ledeberg, 1958) belicht talrijke eigenaardigheden bij de bedevaarten. Ook Machelen krijgt er een ereplaats.

Hij woont in Waregem, maar de beelden van zijn jeugd jaren spelen en spuiten door zijn gedachten. En zijn werkkraft brengt de beelden rijk en levendig op menig doek!⁽¹²⁾

Renaat van der Linden

(12) Roger DE BACKER werd geboren te Machelen a/Leie 1887.. Als impressionist debuteerde hij in de schilderkunst onder leiding van Modest Huys. Later evolueerde hij meer en meer naar eigen persoonlijkheid en kleurenexpressie met eigen stijl en techniek. Deze kleurenexpressie is wellicht de grootste verdienste zijner schilderijen. Hij schildert landschappen, stillevens, bloemen en figuren en is een der knapste vertolkers van de poëzie van de Leiestreek. In het werk van De Backer staat de vormgeving in functie van een diepe en zware kleurenharmonie, waardoor het intiem en gelijktijdig monumentaal karakter beklemtoond wordt. De vele tentoonstellingen die hij sedert 1927 houdt, hebben zijn werken verspreid in talrijke private en officiële verzamelingen en bevestigen telkenmale het goed onthaal van zijn kunst bij pers en publiek. Te Waregem, waar hij woont, heeft hij naast zijn atelier een galerij opgericht waarin hij zijn werken tentoonstelt en die permanent vrij toegankelijk is.

Lic. Hilde Büschler

BOEKBESPREKING

Vilmos DIOSZEGI, Edit. 1963. *Glaubenswelt und Folklore der sibirischen Völker*. Vorwort von Béla Gunda. 534 p. in 8°, 151 afb. (deels in kleur) i.t. Budapest (Verl. Ungar. Akad. d. Wissensch.)

Vooraan staat vermeld dat dit lijvige boek werd uitgegeven «In Memoriam Antal Reguly», een Hongaars geleerde die leefde van 1819 tot 1858 en zich vooral bezig hield met het wetenschappelijk onderzoek van de herkomst en de verwantschappen van zijn volk. Dit onderzoek was taalkundig en etnografisch gericht, maar evenzeer geografisch, historisch en antropologisch. Hierbij zou dan vooral de aandacht gaan naar de wisselwerking van de differente culturen die Reguly ter plaatse ging bestuderen, vooreerst doorheen Noord-Europa en nadien gedurende verscheidene jaren in het westelijk deel van Sibirië, het Ural-gebied, bij verschillende volkeren.

Het boek dat als hulde aan A. Reguly door de Hongaarse Akademie voor Wetenschappen werd gepubliceerd, bevat 31 bijdragen. Ze zijn alle in het Duits gesteld en van de hand van 28 onderzoekers uit verscheidene universiteiten van Hongarije, Rusland en Sibirië, Zweden, Tsjechoslovakije en Oost-Duitsland. In de eerste bijdrage na het *Vorwort* wordt de persoonlijkheid en het wetenschappelijk werk van A. Reguly uitvoerig herdacht (p. 17-28).

Op het eerste gezicht lijkt de inhoud van de 31 bijdragen, hetzij etnografisch of etnologisch, hetzij taalkundig, historisch of archeologisch, vrij uiteenlopend. Het gaat hierbij o.m. over religieuze ritussen en taboe's, over magie en amuletten, totemisme en jachtritueel, gebruiken bij geboorte, bij kinderbescherming en begrafenissen, over de Moeder-eredienst

en de Berencultus, over mystieke liederen, over sprookjes, namen van sterren en persoonsnamen, over plastische en grafische kunsten, enz.

Maar al deze ogenschijnlijk disparate cultuurelementen hebben niet alleen onderling veel gemeen, maar staan in functie van het werkelijke hoofdthema van het boek, nl. een wetenschappelijk verantwoorde en gedetailleerde studie van het Noord-Euro-Aziatisch sjamanisme in differente aspecten en bij diverse Siberische volkeren.

Meestal delen de auteurs de resultaten mee van hun persoonlijk onderzoek ter plaatse. Dit maakt het boek zo waardevol, want niet alleen duiken vele nieuwe gegevens op, maar zelfs komen nieuwe inzichten en nieuwe theorieën over het sjamanisme aan bod.

De wetenschappelijke betekenis van het boek, waarin nog vele verwijzingen naar Hongaarse, Russische e.a. literatuur voorkomen, wordt wel onderstreept door de recente uitgave van een Engelse versie onder de titel *Popular Beliefs and Folklore Tradition in Siberia* (Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series, 57; 498 p., 151 fig. Den Haag, Mouton).

Het boek is in zijn geheel een grote verrijking van onze kennis, in de eerste plaats van ons inzicht in het sjamanisme. De sjamaan met zijn mysterieuze trommel, zijn speciale kleding en uitrusting, met zijn liederen en vooral zijn extasetoestanden, is immers de eigenlijke religie-technicus bij deze differente Azia-

tische volkeren. Hij is de magiër en de genezer. Het boek toont nogmaals hoe onze volkse genezers, medicijnmannen en bezweerders verre, maar afgezwakte verwanten zijn van deze sjamanen,

zowel in hun verborgen geloofsopvattingen als in hun verwaterd ritueel. Zo doende is het boek ook uitermate nuttig voor de volkskunde.

P. Jan Vandenhoude

Children's Letters to Santa Claus. Compiled by BILL ADLER. Illustrated by YANNI POSNAKOFF. Uitg. Collins, St. James's Place, London, 1969, 32 p., 27 ill., 60 F.

Kinderen schrijven brieven naar Sint-Nikolaas. Dat geschiedt in een ruim deel van Europa, ook in de Verenigde Staten en eveneens in Engeland, hoe ongelooflijk het ook klinkt. Een uitgever in Londen alleen heeft eraan gedacht een reeks brieven te bundelen en te illustreren. De kinderen, ook de Engelse, vragen dezelfde zaken als de onze. Sommige brieven leggen getuigenis af van de puurste naïveteit. Andere verrassen door ongewone vondsten. Lees even :

Ik schrijf voor nu en het naaste jaar. Want ik kan ieder jaar niet schrijven.

Ik ging in vele winkels en zag een reeks Sint-Niklazen. Ik denk, dat een hele reeks misbruik maken van uw naam.

Kunt u me vertellen hoe de goede kinderen eruit zien en hoe de slechte eruit zien? Vertel het me gauw, als u kunt.

Ik denk, dat u door de schouw niet zult geraken. Want u bent dik en we hebben een smalle schouw.

Volgens mijn gedachte zoudt u beter twee aspirinetabletten brengen voor de president van 't land, want hij heeft last van hoofdpijn.

Voor mij hoeft u geen kleren te brengen. Ik heb er genoeg voor honderd jaar.

Breng mij een links pistool, want ik ben linkshandig.

Het is niet goed, dat u alleen met Kerstmis moet werken. Ik hoop, dat u gauw werk vindt gelijk iedereen.

Moeder weet niet van deze brief.

Als u voor mij komt, parkeer niet voor de deur van ons huis, want dan moet u boete betalen.

Het betreft een vrolijk boekje, waar elke tekst in de oorspronkelijke vorm is weergegeven, schots of scheef, onhandig en onregelmatig.

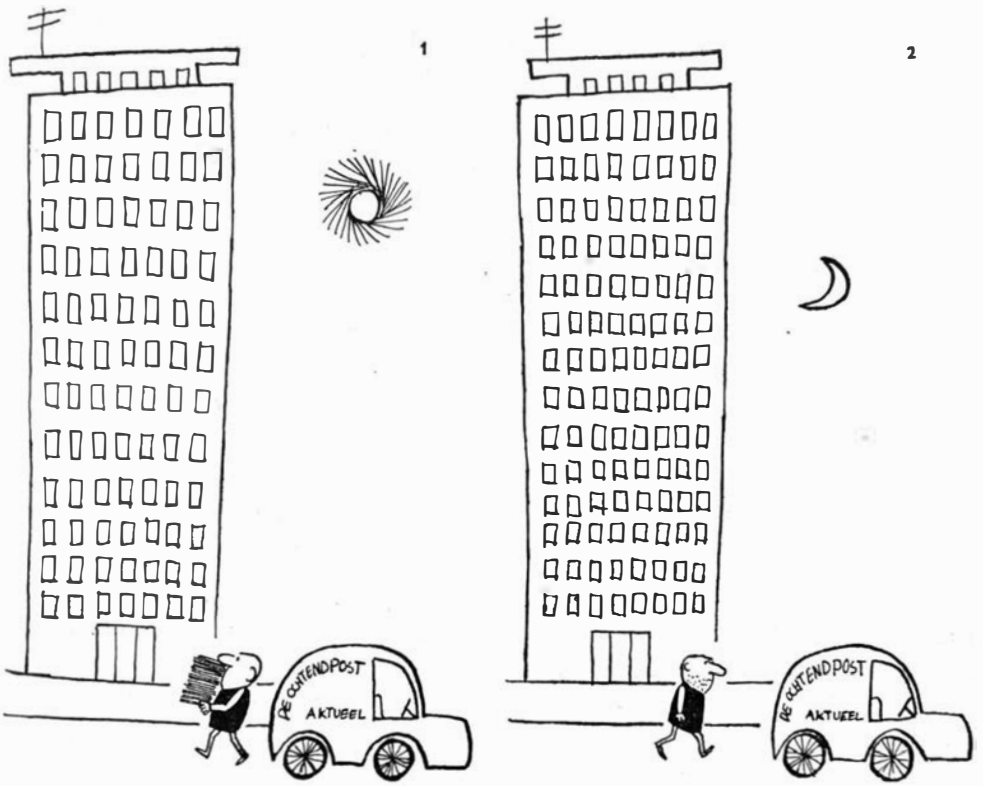
Renaat van der Linden

HUMOR en de "LACHENDE TEKENPEN"

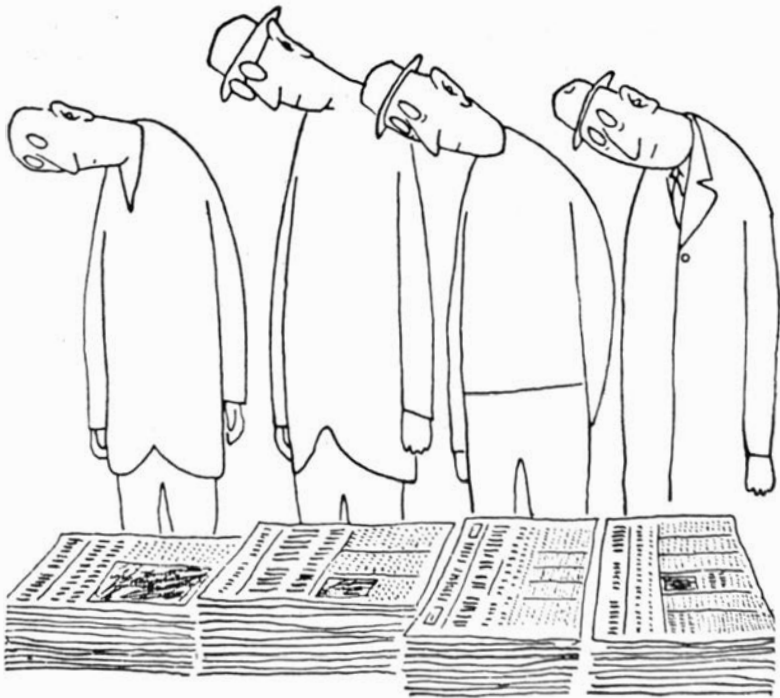
Daar bestaat mogelijkheid de humor langs allerlei zijden te beschouwen en te beleven. Men kan hem opdelen in de vroegere tijd. Men kan hem opspeuren als kenmerk van het huidig kultuurverschijnsel. Men kan naar de grenslijn voren met ironie en sarkasme. Telkens betreft het een milde glimlach van be-

grip in de zwakke kanten van de mens en een beleven van een min of meer weemoedig medegevoel. Er is een persoon die lacht en er is een persoon of toestand, oorzaak en voorwerp van de lach.

Elk van deze punten bestrijkt een uitvoerig terrein. We willen er geen van

Ted Schaap biedt de « Ochtendpost » met bestendig aktueel genoeg

Saul Steinberg merkt een viertal scheefkijkende krantelers

betreden, maar slechts even enkele publicaties uit het midden van onze eeuw aanhalen, omdat ze sterk en stevig veelal langs tekeningen het huidig volksleven van hoog tot laag raken en roeren.

Heist, hoofdstad van de humor, «baadt» jaarlijks in goede luim. De Vlaamse Toeristenbond richt sinds 1960 een Salon van de Vlaamse Humor in. Het Davidsfonds verspreidt Kartoonboek I, II (en andere volgen), waarin de meest prominente cartoonisten uit West-Europa, Rusland, de Verenigde Staten en Japan de hoogtepunten van hun kunde en kunst uitstralen. Het boek Pi(1)kuren biedt honderdzeventig politieke spotprenten van één persoon. We worden hier bestendig gekonfronteerd met een «lachende tekenpen». Bekleedt en betreedt somwijlen iemand een voorpost? Jawell!

Karel de Decker is aardig op weg om de basis te leggen voor «het logboek van de lach». Zijn *Lachend Vlaanderen* oogst een verdienstelijke verzameling biografische nota's over een reeks cartoonisten, een uitstekend pioniers-

werk.⁽¹⁾ «*Jong Lachend Vlaanderen*» is een waardig vervolg met gegevens nopens tweëndertig artiesten. Hij leverde de inleiding voor de «*piliëtieke*» prentjes van Pil, in *De PILgrimstocht der mensheid*⁽²⁾ waar we 112 karikaturen bewonderen: voor Vietnam 7, Konngo 22, België 46, Duitsland 8, *Spaakista* 4, varia 8.

Pil (Joë Meulepas), tevens geestelijke vader van «Meneerke Peeters», toont sinds 11 april 1947 in elk nummer van de Standaardgroep een leuk of vlijmscherp prentje. Zijn geboorte in Londen uit Lierse ouders, de manier van werken, prijzen allerlei, deelname aan tentoonstellingen, verschijnen van het werk doorheen de hele wereld krijgen om de beurt een prikje. De reactie van prominenten deelt de auteur mede langs vier vragen die hij stelde en beantwoord kreeg door P. Vanden Boeynants, Willy De Clercq, Theo Lefevre. We ontdekken een artiest die «karikatuzeert», «kartoneert», en lezen tevens de kommentaar van zijn slachtoffers, d.i. is een karikatuur op zichzelf.

Joz de Swerts, Grondlegger van de spotprentkunst in Vlaanderen⁽³⁾ (1890-1939) verkreeg door de inspanning van Karel de Decker een herwaardering dertig jaar na zijn verdwijnen. Een speurtocht bij uitgevers en familieleden en langs de rubriek «Beknopt Verslag» van de Standaardgroep redde de Swerts uit de vergetelhoek. Getuigenissen van familieleden, vrienden en critici vormen een mozaïek om de familie (vader was huisschilder) en het familieleven en het werk van de puike artiest en ware idea-

- (1) Karel de DECKER. *Laachend Vlaanderen*. Uitg. Vlaamse Toeristenbond, Antwerpen, reeks: De Vlaamse toer. bibliotheek, 1966, 16 p., ill.
Idem: *Jong Lachend Vlaanderen*. Zelfde uitgever en reeks, 1969, 16 p., 32 ill.
(2) Idem. *De PILgrimstocht der mensheid*. Heideland, Hasselt, 1967, 130 p., ill.
(3) Idem. Joz de Swerts, Grondlegger van de spotprentkunst in Vlaanderen. Uitg. Vlaamse Toeristenbond, De Vl. toer. bibl., 1969, 16 p., ill.

list te schetsen, zijn illustraties voor « Vlaamse Filmkens », zijn medewerking voor Pallieter van 1922 tot 1927, enz.

De tekeningen bewijzen de geestige fantazie van een vechtjas, die de karikatuur tot een kunstplan optilde, toen men het nog niet opmerkte en men er nog niet op lette.

Na Karel de Decker belanden we onwillekeurig bij Gaston Durnez die de eerste plaats had kunnen innemen, maar die met *De lachende Tekenpen. Kar-toens*⁽⁴⁾ de schakel vormt naar *Davidsonds Cartoonboek 1 Heist Duinbergen*⁽⁵⁾ en *Davidsonds Cartoonboek 2 Wereldkatoonale* 68⁽⁶⁾.

Gaston Durnez verantwoordt de barbaarse spelling « katoon », zoekt even naar de historiek van het woord cartoon, langs Londen, Frankrijk en ontwerpen voor wandtapijten, maar omlijnt de nieuwe : « De moderne katoens die wij na 1945 hebben leren kennen, hebben de volstrekte voorrang voor de tekening uitgeroepen. Zij willen niet langer illustraties van een mopie zijn, of die dan goed getekend waren of niet. Zij hadden de pretentie de mop zelf te zijn. De geestigheid wilden zij niet meer van buitenaf zien komen ... langs de naïefste ongedwongenheid van het kind, de geraffineerdste losheid ... de meest intelektualistische structuur ... naar onmiskenbaar zuiver tekenwerk. » De inleiding brengt ook de historiek van de katoon in de Nederlanden, langs

tijdschriften en het « Salon van de Vlaamse Humor » (eerste in 1951-52 door Frans Verstreken, op verzoek van Jozef van Overstraeten) en langs bundels tekeningen. De uitgave brengt katoons van blz. 33 tot 149 en het « sien-jalement van de 24 daders ».

Het Davidsonds gaf Cartoonboek 1 uit, ter gelegenheid van het vierde humorfestival, georganiseerd door het gemeentebestuur van Heist-Duinbergen in de zomer 1967. Het is een machtig kijkboek, met een reportage van Gaston dUrnay (zeker!) en honderdentachtig tekeningen, van artiesten uit de wijde wereld (Oostenrijk, Mexico, U. S. A., Denemarken, enz.).

Katoonboek 2 Wereldkatoonale 68⁽⁶⁾ is op dezelfde leest geschoeid en verscheen ter gelegenheid van het vijfde humorfestival in Heist-Duinbergen, 1968, met achtennegentig tekeningen.

Het Davidsonds belicht de humoraktie van Heist door de best getekende moppen van een internationaal gezelschap te bundelen. Katoonisten uit heel Europa en uit Noord- en Zuid-Amerika prijken in de stad en in de uitgaven. De lezers in een katoonboek worden kijkers, maar de uitgevers verstrekken een lach- en kijkboek tegelijk. De volkskundigen hebben als opdracht na te gaan, hoe eigentijdse artiesten, tuk op humor, het beeld van onze wereld tekenen. Er valt niet alleen te lachen, maar tevens veel te leren!

Renaat van der Linden

(4) Gaston DURNEZ. *De lachende Tekenpen. Katoens*. Heidelberg, Hasselt, 1964, 150 p., ill.

(5) Davidsonds, Leuven, 112 p.

(6) Davidsonds, Leuven, 108 p.

Vele gegevens i.v.m. humor en karikatuur en katoon vindt men in :

H. van PRAAG. *Humor. Het geheime wapen van de democratie*. Amsterdam, 1967, 169 p.
Willem HOLTROP. *Weg met de varkens! (500 jaar opruiend takenwerk van politieke tekenaars ...)* Amsterdam-Antwerpen, 128 p.

Strodekker en Strodekkerstechnieken

Met dergelijke primitieve technische middelen weet de dekker het weke dakstro tot een taaie en waterdichte overhuiving te weven. Economische oorzaken zijn echter niet vreemd aan het feit dat verschillende dektechnieken worden toegepast. Zo zijn de kosten van een *gedreven* (genaaid) strodak dan ook hoger te berekenen dan die van een *liggend* en een *trapkensdak*.

Bij een *gedreven* dak⁽³⁷⁾ liggen de aardeinden of stoppelgaten (sloofgaten) van de dekstengels naar de hozing gekeerd. Aldus vormen de glad-efen geschoren aardeinden praktisch de hellende buitenvlakken van het monumentale boerendak.

Bij een *liggend* of *hangend* strodak, dient een onderscheid gemaakt in de manier waarop de techniek wordt toegepast. De werkwijze is vereenvoudigd door bij voorkeur de stengels van het gelei met de gaten naar boven te keren, zodat alleen de aarpluimpjes op de dakhelling in het gezicht komen. Uiteraard zijn de gangstroken ook dunner bewerkt waardoor de bevestiging ongeveer 1/3 goedkoper uitvalt dan bij een deugdelijk *gedreven* dakvacht. Wel echter moet worden vastgesteld, dat de aarpluimpjes het voordeel hebben beter dan de hulsvormige stoppelgaten tegen ijsvorming bestaand te zijn.

Het *trapkensdak* kenmerkt zich door de trapsgewijze bewerking van de dekstroken of gangen. Deze stroken overdekken elkander schubvormig voor ca. 2/3 van de stengellengte. De hoekig geschoren ganguiteinden verspringen telkens evenwijdig met de druiplijn, zodat het hemelwater als het ware trapsgewijs over de dakhelling wordt afgevoerd. Het is wel duidelijk, dat deze bedekking tot de meest primitieve technieken moet worden gerekend, eeuwenlang in gebruik is geweest en in de loop van die zeer lange periode geen verandering heeft ondergaan⁽³⁸⁾.

* Vervolg O V Z XXXXIV (1969) 209-218 en XXXXV (1970) 103-116.

(36) Bij gebrek aan de nodige hoeveelheid clekwijmen zal de dekker zich bedienen van roestvrije verzinkte ijzerdraad, ofwel koperdraad. Aangezien dergelijke metaaldraden op den duur de strostengels doorsnijden, wordt de duurzaamheid van het boerendak dan ook zwakker. Metaaldraden bieden een groter voordeel. In geval van dakbrand blijven de strolagen langer op de dakvlakken hangen alvorens in de woningruimte neer te vallen. Het vuur kan vlugger bestreden worden dan dit met een wijmenverbinding het geval is.

(37) Uit een en ander blijkt genoegzaam hoe geschakeerd de vaktaal van de strodekker is. « Gedreven daken » wijzen in vroegere tijden op een uiterst verzorgde uitvoering.

(38) « Harde » daken mochten na beschadiging tijdelijk met stro of riet gedekt worden : « ... men consenteert eenen yegelijk, die up ghisteren by den quaden weder hair daicken syn gebroken. dat die sullen moegen decken mit trapriet. » Rechtsbronnen van de stad Gouda (1521). Medegedeeld door mej. dr. N. Bakker, Leiden.

De dekwijze van het « trapkensdak » herinnert ons aan de schubvormig gelegde eikenhouten schalicën. Deze techniek is oeroud. Het « trapkensdak » komt ook op schilderwerken voor. Zo bijv. op « De Geboorte » van Giotto (Assisi)! « De Geboorte » van P. della Francesca, Londen, e.a. werken. Galasso di Matteo Piva : Aanbidding der Koningen (±1450). Eenzelfde dakbedekking maar met riet is in Zuid-Fraankrijk (o.a. La Camargue) nog in gebruik.

In tegenstelling tot de (middeleeuwse) *gedreven* en *liggende* dakbedekkingen, is de levensduur van het *trapkensdak* korter, omdat de vacht niet in stroomlijn is uitgevoerd en hierdoor wel sterker aan de weersinvloeden is blootgesteld.

Wat voor het z.g. *trapkensdak* geldt, geldt ook voor de *gebundelde* strobedekking. De techniek van deze bewerking is oer-simplistisch en zo economisch mogelijk uitgedacht.

De bossen worden *vol stro* rechtlijnig tot dekgangen aaneengeschaakeld. Van daar de benamingen : *gebundeld-dak*, *schoven dak*. De dekker brengt de bossen zo aan, dat hij ze met de knie vrij sterk tegen de deklatten kan aandrukken, hetgeen het aanbrengen van de wijmstroppen of *tweelingstroppen* ten zeerste vergemakkelijkt. Paarsgewijs, met de stoppelgaten naar boven gekeerd, worden de bossen onderling verbonden en aan de deklatten *gehangen*. Deze verbinding in doorlopede rijen is zo, dat de bossen elkaar voor ca. 2/3 van hun lengte overdekken (*overlappen*). Het overige gedeelte, de onderkant, wordt schuins en gelijk aan de dakhelling *geschoren*. Bij deze uiteraard primitieve werkmethode zijn *priemen*, *dekspan*, *tandhaak* en *dekroeden* overbodig.⁽³⁹⁾

Al dadelijk zij opgemerkt, dat de levensduur van een *gebundeld dak* meer onderhevig is aan de nadelige gevolgen der weersomstandigheden dan bijv. een *gedreven* of een *hangende dakbedekking*. Geleidelijk tekenen de bossen zich op het dagvlak af en spleetopeningen ontstaan. Meer en meer komen de stengels los. Tenslotte breken ze wanneer de harde wind over de dakhelling blaast.

Eigenaardig is, dat de toepassing van de *gebundelde* dakbedekking voornamelijk bezuiden de taalgrens biezonder in trek was en als een ideale oplossing werd beschouwd. Wat hier haast regel was, schijnt in Vlaanderen en in Nederland toch meer willekeurig ingang te hebben gevonden. Behalve in sommige streken van Duitsland vinden wij ook in Frankrijk (o.a. Normandië en Bretagne) nog groot gebruik van deze primitieve strodekkerstechniek.

DE STROVORST.⁽⁴⁰⁾

Onder *strovorst* wordt verstaan : een over de nok en de hoogst liggende dekgangen bevestigde strolaag, die dient als waterdichte sluiting en het loswaaien voorkomt van de stengels der aangrenzende dakschilden.

Het noodzakelijk verzinnen naar middelen om de levensduur van een strodak zo doelmatig mogelijk te verlengen, zal zeker wel blijken in de wijze waarop de dekker traditioneel getrouw de vorst als dakbeëindiging toepast. Het mag worden gezegd, dat zijn experimenteren leidde tot het in gebruik komen van bepaalde oplossingen die in techniek zeer van elkaar verschillen. Dit behoeft ook niet te verwonderen. Dat het met voorkeur toepassen van een of ander vorsttype niet zo eenvoudig is gegaan, blijkt wel uit het feit, dat een zestal merwaardige varianten zich duidelijk laten onderscheiden, namelijk : de *gewrongen vorst*, de *staande vorst*,

(39) Een typisch voorbeeld van « gebundeld » dak toont ons de gravure voorstellende De Geboorte van Christus uit de XVde eeuw, verzameling Northwick Par. In Duitsland « *Schaubendach* » geheten.

(40) De dakvorst wordt in Oost-Vlaanderen wel eens « horizon » genoemd; ook « vuste » (« vustestro ») : van « vorst ».

de *gevouwen* of *overgeslagen vorst*, de *gebonden vorst*, de *ingestremde vorst*, de *zoden vorst*.⁽⁴¹⁾ Dit zijn de voornaamste voorbeelden van typische vorstkappen die de boerendaken in Vlaanderen boden.

Het blijkt dat de strohalmen zich gemakkelijker dan riet in de richting van de beide dakvlakken laten buigen en daardoor zeer geschikt om een keurige overhuiving van het boerendak te vormen.

Niet minder technisch-effektvol is het toepassen van geometricerend uitgewerkte strotouwen. Typerend voor het karakteristiek aanzien van de boerendaken zijn inderdaad de fijn gevlochten zigzaglijnen, de ruiten en de driehoeken alsmede de elkaar diagonaalsgewijs snijdende taaie « vlechtelingen » die op hun beurt de zijvlakken van de noks.ro stevig vastzetten. Dit zijn de zogenaamde « paradekens », « strikken », koekenas'kens », « wafelkens » en dies meer. Gewoonlijk eindigt de onderzijde van de vorstkap scherp rechtlijnig ofwel in golvende « krullewieten ».

Hoe het ook zij, de dekker moest zich richten naar de praktijk, die steeds het laatste woord sprak. Vaak drong de noodzakelijkheid hem tot het zoeken en vinden van nieuwe technische middelen om het *toelijken* van de bovenste *dekgangen* met de eigenlijke vorstkap aanmerkelijk te verstevigen. Zo zeer zijn de losse uiteinden van de strotouwen: *reepjes* of *steertjes*, met behulp van de *schuppiem* veerkrachtig schuins, om en achter de de kroede knellend gewonden en vastgezet. Deze eenvoudige bewerking heeft het praktisch voordeel dat de wijkknopen overdekt en meteen beschut zijn tegen een al te vroegtijdige slijtage.

Dit alles vormt een knap vakwerk.

Het feit verdient onze belangstelling, dat de vakman niet altijd een geijkte techniek volgde. Wat volgens zijn technisch-estetisch begrip het best uitkwam, achtte hij het in bepaalde omstandigheden wel eens wenselijk om naar goëddunken een meer persoonlijk cachet aan het boerendak te geven. Het is logisch, dat de dekker — zonder hierbij de veeleisendheid van zijn opdrachtgevers uit het oog te verliezen — er prijs op stelde zijn kunde in bredere kringen te doen opmerken.

Nu is het aardige, dat men alleen naar de geometrische vlecht patronen behoeft te kijken om tot de konklusie te komen, dat zinnebeeldige bedoelingen zijn aan te wijzen waarvan men kan veronderstellen dat ze als uitgangspunt voor het verkrijgen van bepaalde lijnkomposities hebben meegewerkt. Wij nemen aan dat de ritmisch aaneensluitende meetkundige figuren vrijwel de indruk maken van een bewust gewild decoratief netwerk; maar de technische faktor blijkt toch wel de regelrechte voortzetting te zijn van een overoude traditie.

Reeds hierin kunnen wij een bevestiging zien van het feit dat de ietwat « decoratiefachtige » bewerking van de opgesierde vorstkappen moet beschouwd worden als de naïeve uiting van een doorsimpele volkse gevoeligheid.

Wellicht is er geen geweest waar krachtens een overoude overlevering de beëindiging van het boerendak zo vakkundig is opgelost als in Vlaanderen.

(41) Schilderwerken laten ons verschillende strovorsten zien. Zo zien wij de « vouwgang » afgebeeld op de miniatuurschildering voorstellende De Geboorte, XIVde eeuw (in *Très Riches Heures de Chantilly*); op « De Geboorte » van de Meester van Hamburg (XVde eeuw); en op de miniatuur « Cuer d'Amour espris », XVde eeuw (Bibl. Wenen).

Het is spoedig duidelijk dat die voorliefde een rede heeft gehad en dat het boerendak, in meer dan een opzicht, getuigenis aflegt van een merkwaardige ambachtelijke erfenis.

DE VORSTKAPPEN. DE GEWRONGEN VORSTKAP.

Thans willen we de verschillende voorbeelden van inheemse vorstkappen in details bespreken, te beginnen met de *gewrongen vorst*.

De uitvoering van deze dakbeëindiging (z.g. *opgeklopte*, *gedraaide* of *gewrongen vorstkap*) is uitermatig vakkundig geschied. Men vond deze oplossing in het toepassen van twee onderdelen: de *vouwlaag* en de *rollaag*.

Eerstgenoemde laag, samengesteld uit *vol stro*, is dwars over de daknok geplooid, gelijkmatig verdeeld en met de onderkanten stijf met de hoogst liggende *dekgangen* verbonden.

Boven deze toedekkende *vouwlaag* nu is in de lengterichting van de nok een *mastrol* van rondhout aangebracht, omsloten door een groot aantal sterk ineengedraaide of gewrongen strotouwen van zowat anderhalve centimeter in doorsnede. Deze strotouwen zijn met een halve knoop omheen de *mastrol* opeen gekneld (ca. 50-60 per meter), en wel zolanig dat de beide touweinden precies even lang — te peerde — de zijvlakken van de *vouwlaag* overdekken. Verder zijn de strotouwen met hun uiteinden stevig onder de dekroeders aangespannen en in een horizontale lijn schuin *geschoren*.⁽⁴²⁾

Hoewel de technische eigenschap van de *gewrongen vorstkap* een zeker voordeel verdient, het enige bezwaar is, dat de dekker ze moeilijk kan herstellen. Dit bezwaar geldt alleen voor de gerolde en samen gedrukte strotouwen. De kans op beschadiging door het uitschieten of uitrafelen van deze stengels houdt verband met het neerstrijken van vogels. Om dit kwaad in de mate van het mogelijke te kunnen verhinderen, volstaat het aanbrengen van *beugelkens* in de vorm van rieten boogjes op de *gewrongen vorstrol*.⁽⁴³⁾

Die boogjes hebben ook het voordeel, dat ze de levensduur van het boerendak praktisch helpen verhogen en tegelijkertijd een simpele decoratieve variatie naar voren brengen.

Zoals we eveneens in fig. 7 kunnen opmerken zijn de kapvlakken door z.g. *vlechtelingen* in een aantal vakjes onderverdeeld. De strotouwen komen van onder uit de *mastrol*; ze worden paarsgewijs tot een punt naar elkaar toetrokken en aan de dekroede vastgesnoerd.

(42) Het «vustestro» is op de «vustestok» gerold.

De «gewrongen» vorst kan men afgebeeld zien op een miniatuur van de «Très Belles Heures de Jean de France», Brussel Kon. Bibl. en «De Geboorte» door de Meister von Kappenberg (XVde eeuw).

(43) Een vindingrijke oplossing om het lospeuteren van de gewrongen vorst te voorkomen, blijkt het aanwenden van sierlijke boogjes waarop de vogels kunnen neerstrijken. Als vogelschrikker nu dienen de eigenlijke «veugelkens», de knoopvormige versterkingen die organisch met het stro van de vorstrol verbonden zijn. Deze z.g. «veugelkes» (vogeltjes) bestaan uit een knolachtige knoop van gewrongen stro.

Het is wel tekenend dat deze *vlechtelingen* (schijnbaar) dienen om wat meer stevigheid aan de zijvlakken van de strokap te geven; zij doen alleen maar ietwat decoratief aan. Ook hier achtte de dekker het van zeker belang dat de wijkverbindingen achter een wrongje deks.ro beschut blijven.

DE STAANDE VORSTKAP.

De technische uitvoering van deze vorstkap is van geheel primitieve aard. Bij dit type kenmerkt de dakbeëindiging zich door twee stijf toelopende *sluitgangen*: de z.g. *steekgang* of het *onderschild*, en de *dekgang* of het *bovenschild*.

Het is inderdaad zo, dat de oplossing die de dekker hier vond, voortkwam uit het combineren van een allereenvoudigste, maar toch passende nokafsluiting. Onmiddellijk treft ons de wijze waarop de *bovangang* ter halverhoogte veerkrach.ig rust op de kopzijde van de steekgang. De kam van de overheersende *bovangang* vormt de eigenlijke *horizon*, het kruin van de hellende dakvlakken.

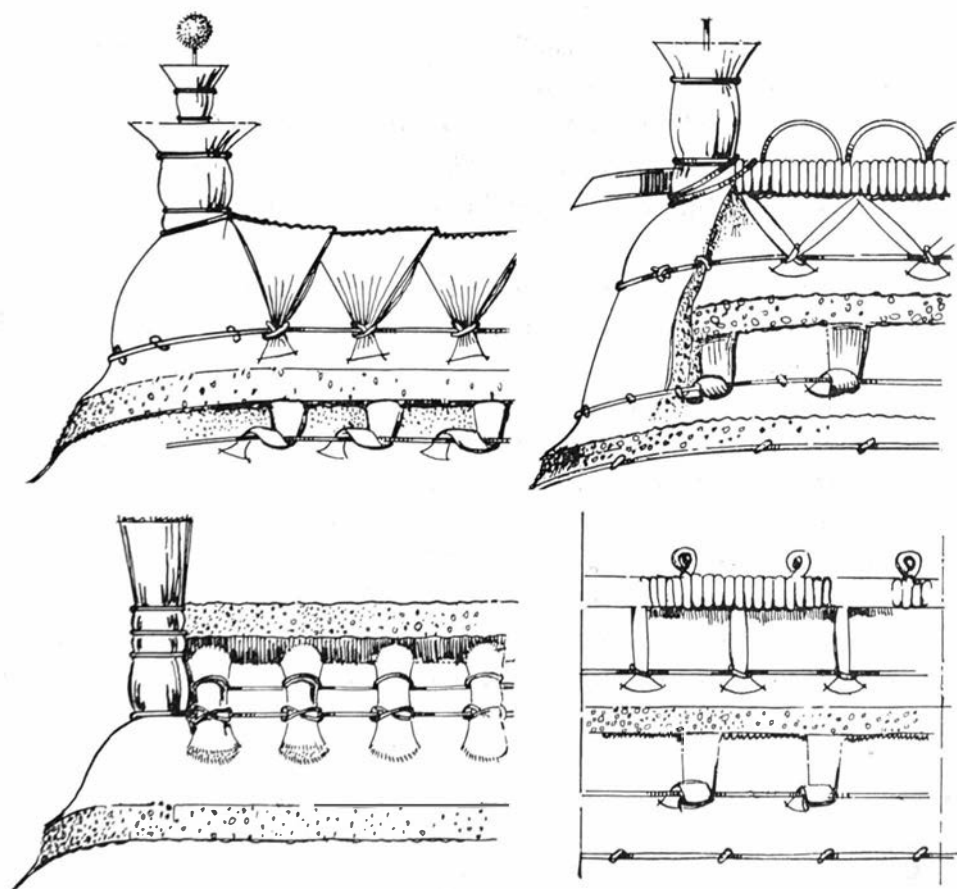

Fig. 7 *Vorstkappen*.

- Voorbeeld van « ingestrengelde » vorstkap.
- « gewrongen » vorst met « beugelkens », « reepjes » en « steertjes ».
- « staande » vorstkap met stijf opgebonden bundeltjes.
- Fragment van « gewrongen vorst » met « veugelkens ».

Deze eenvoudige dakbedekking vraagt geen gedetailleerde ontleding. Ter versteviging van de schuin tegen elkaar aanleunende sluitgangen zijn de strohalmen met de stoppelgaten naar boven gekeerd. De langgestrekte buitenvlakken zien we rechthoekig en op regelmatige afstanden — bijwijlen zeer dichtbij: amper 50 centimeter hart op hart gemeten — bezet met een reeks bundelkens van zeer kort gesneden riet. Deze stijf opgebonden bundelkens zijn met zware wijmen kruislings aan de dekroeden bevestigd en vormen aldus een staalharde, wind en waterdichte vorstkap. (Fig. 7).

Het is wel tekenend dat het gebruik van de *staande vorstkap* tot een wijd verspreide oude traditie moet worden gerekend. Men kan gelijkaardige voorbeelden aanhalen uit geheel West-Europa.⁽⁴⁴⁾

DE GEBONDEN VORSTKAP.

Tot vóór enkele decennia waren nog tal van boerendaken overwoekerd met vetplantjes, kortmossen en grassen.

Reeds eerder hebben wij aandacht geschonken aan de utiliteitsredenen en eigenschappen van deze dakflora; ook datgene geformuleerd wat ons ten aanzien van deze primitieve oplossing het meest aannemelijk voorkomt.

Her en der vinden wij nog dakschilden overdekt door een bronsgroen geoxydeerde moslaag, de vorst beplant met huislook, huiskruid, lisbloemen, muurpeper en dies meer.⁽⁴⁵⁾

In tegenstelling tot de ons bekende typische vorstkappen zij opgemerkt, dat nergens een zoe eenvoudige strodekkerstechniek is aan te wijzen als bij de gebonden vorstsluiting.

Beide langgestrekte stijf en schuin gestelde vorstgangen zijn aan de kopvlakken plomp-stevig met elkaar verbonden. De lange uiteinde zien we te peerde over de noklengte opengeplooid en met de hoogstliggende *dakgangen* onderling bevestigd. Op de stoppelige strotengels is een plastische leemlaag aangebracht z.g. *kleivorst*, *aardevorst*, *vorst met land* (*terre forte* (Wall.)). Deze leemspecie vormt met het wortelgestel van de woekerplanten een vaste en waterdichte isolatie.

In onze dagen is de praktische doelmatigheid van deze vorstkap nog sporadisch te constateren in West-Vlaanderen⁽⁴⁵⁾ alsook in de Luikse ommellanden (Eupen,

(44) De « staande vorst » wordt zowel in Duitsland als in Oostenrijk opgemerkt. In Engeland is de techniek van deze typische dakvorst eenvoudig opgelost: ... *the ridge is « set up », not turned over the two sides coming up to meet together at the top.*

Ook de « staande vorst » is op oude schilderwerken afgebeeld, o.a. op de miniaturen van de « Très Riches Heures de Notre-Dame » (Parijs, Bibl. Nat.) en bij Pieter Bruegel d.O.: Sombre dagen (Wenen, Museum).

(45) Grasdak: met kort gras overwoekerd dakschild, z.g. *vodden* ofte *dakvodden*.

We onderscheiden: *huislook* (Eng. *house-leek*), *dakenlook*, *huiskru'd*, *donderblad*, *dikblad*, *pappekullekens* (*Sedum majus* (lat.) en gerangschikt onder *Sempervivum tectorum*; Fr. *joubarbe des toits* *Varbis javis*, *grande joubarbe*, *joubarbe*, *barbajon*, *artichaut des toits*); *tripmadam* (Fr. *tripmadame*, Duits *tripmadam*, Eng. *trick-madame* /Lat. *Sedum reflexum* en gerangschikt onder *Sedum rupestre*). Verder nog de *lisbloem*, *muurpeper*, *hemelslentel*, *vetblad*, *St. Janskruid*.

Malmedy en Sneeuw Eifel).⁽⁴⁶⁾ In Frans-Vlaanderen, Pikardië, Normandië en Bretagne daarentegen is deze beplante vorstkap algemener in de traditie gebleven. Zodat we kunnen aannemen dat deze voor oudst bekende noksluiting eeuwenlang gebruikelijk was in een groot gedeelte van West-Europa.

DE GEVOUWEN VORSTKAP.

Onder dit type wordt verstaan een laag *vol stro* ter dikte van ongeveer 15-20 cm die in twee gelijke helften dwars over de lengte van de daknok is gevouwen, waarvan de beide zijkanten of uiteinden met de dekroeden van de bovenste *gangen* verbonden zijn. Vaak zien we de uiteinden van deze laag rechtlijnig afgeschuind ofwel versierd door een zacht op-en-neer golvende reeks *krullewieten*.

Meestal worden de zijvlakken van deze eenvoudige schutskap door zichtbaar gelaten en zwierig gelijnde dekroeden verstrekt. Ook hier zijn de elkaar schrankende wijkknoppen beschermd door een wronge stro.

Hier werd met eenvoudige middelen gezocht om een maximale technische oplossing te bereiken. Stijf aangespannen strotouwen vormen een op zich zelf stevig gecombineerd vlechtwerk in vorm van ruitenzakken en driehoeken. Anderzijds is het echter ook zo, dat dit soort vlechtwerk in verband staat met de taaie gewoonte om het boerendak een ietwat minder strak uitzicht te bezorgen.

Voorts moeten wij vermelden, dat de *gevouwen vorst* (*omgeslagen* of *overgeslagen vorst*, *liggang*, *kruk*- of *kraklaag* zich zeker doet gelden als een van de oudste dekkerstechnieken in onze Nederlandse gewesten.

DE INGESTRINGDE VORSTKAP.

Deze typische vorstkap levert een welkome bijdrage tot de kennis van onze streekeigen ambachtelijk verzorgde strodekkerskunst.

Onder de benamingen *ingestringelde*, *ingestregde*, *overgestikte* vorst dient men te verstaan: de bijzonderste wijze waarop de *vouw*- of *onderlaag* speciaal beschermd wordt door een keurs of overdekkende schutskap. Deze schutskap vormt op zichzelf een innovatie in de traditionele technieken van het aloude boerendak.

Als geheel genomen wekt deze taaie overhuiving de gedachten van een willekeurig aangebrachte «decoratie». In werkelijkheid is de *gevouwen kap* stevig *toegedeekt* met een dunne laag vol stro die, van de achterkant eenvoudig over de nokrug heen geslagen is; aan de voorkant gelijkmatig in een aantal waaivormige vlakjes onderverdeeld is, die geleidelijk smaller worden en van onder in een punt eindigen.

De technische betekenis van deze elkaar ten dele overdekkende *ingestringde*

(46) In het Luikse zijn de *treep*- of *tripmadam*, *treepmadamekes*, *sturzmadam* (*Sedum rupestre*), een stengel met gele kroonblaadjes en zeer dicht bezet, bekend. Zie ook CEYSSENS J.: *Les anciennes maisons en bois et en torchis couvertes de chaume*, in «La chronique du Pays de Liège», 1927, blz. 10 Verder QUENEIDAY: *L'habitation rouennaise* («... au-dessus s'élève raide et couronnée d'une rangée d'iris.»). Verder: TREFOIS, V.C.: *Ontwikkelingsgeschiedenis van onze landelijke Architectuur*, 1950 blz. 112-113 (noten).

en stijf aan de dekroeden vastgehechte vlakjes ligt hierin, dat men ze bijzonder geschikt acht om de duurzaamheid van de gehele vorstafsluiting belangrijk te verzekeren.

Wat hun geritmeerde beweging betreft, het springt dadelijk in het oog, dat hier meteen gezocht is geweest naar een fraaiere afwerking van het massale boerendak. (fig. 7a).

Tenslotte dient nog melding gemaakt van een op nog eenvoudiger wijze uitgevoerde schutskap. Hierbij worden de strostengels aan de achterkant van de gevouwen onderkop verdeeld in een aantal driehoekig gevormde stroken die, los van elkaar, naar de voorkant overgehaald zijn. De in een punt eindigende vlakjes — de dekker noemt ze *greetjes* of *steertjes* — zijn evenwijdig van elkaar op de dekroeden aangespannen. (fig. 7b).

De *ingestringde vorstkap* wijst eerder op een meer gebruikelijke lokale strodekkerstechniek. Deze was voornamelijk in Oost-Vlaanderen zeer in trek. Nu is het toch wel eigenaardig — en het blijft evenwel nog een raadsel — hoe het komt dat een overeenkomstig type zeer sporadisch in Drente-Overijsel wordt opgemerkt. Ons lijkt dit natuurlijk vreemd. Misschien laat dit feit zich verklaren door het zwerfend karakter van onze ambachtslieden in de 18-19de eeuw.

DE ZODENVORST.

Na al hetgeen tot nog toe werd gezegd, zal het wel duidelijk zijn, dat hier niet gesproken kan worden van een vernuftig dekkersambacht in de letterlijke zin van het woord. Hier heeft de vakman zijn techniek en materiaalkeuze voor een belangrijk deel moeten aanpassen aan de middelen, die hem in zijn omgeving ten dienste stonden. Beschikken deze lieden over de nodige ervaringen om een deugdelijke afdekking van het hoog rijzende boerendak te verzekeren, voor de beëindiging van de vorstkap geven zij echter alle voorkeur aan de kwaliteiten van de heideplaggen.

In economisch opzicht heeft dat zijn reden. Hoe het ook zij, in de Kempen is men steeds zuinig geweest met het gebruik van dekstro. Heideplaggen versterken deze ruimte beschuttende dekoverhuiving op zijn zwakste punten en verkleinen het brandgevaar. Meer is ook niet nodig in de vlakke landschappen waar de windkracht meester is. Plakzoden (*graszoden, russchen, flaggen, heideschadden*) volstaan voor het vrijwaren van de dakruggen.

Zwaar drukt het gewicht van de « vorst met zoden » op de *toegeluijkte* noknaden en de omgevouwen kruinen. Fors liggen deze zoden met enige overlap over elkaar, de ene zijde boven de andere. Dakpansgewijze vormen ze aldus een langgestrekte en stevig aaneengegroeide massa. Om hun zijdelings wegschuiven van de *vortsrug, toefe* of *topeind* (voor- en achterschilden) te beletten, heeft men ze op het dekstro vastgehecht door middel van lange houten pennen; z.g. *zodenpinnen, priempennen, veustestekken*.

Toch is deze « primitieve » dakafdekking niet zo bestendig als men zou willen veronderstellen. De boer moest de zoden intijds vernieuwen. Blijkens oude

huur- en pachtkontrakten was het een onderlijnde verplichting dergelijke vorsten behoorlijk te onderhouden.

En nog steeds worden naar gebruikelijke gewoonte deze heidezoden met een puntige spade in de gewenste afmetingen: z.g. *plak-zoden*, *blok-zoden*, *staartzoden*, van de heidegrond losgestoken.⁽⁴⁷⁾

DE GESTOKEN STROVORST, ONDERGESTOKEN STROVORST, PANNENVORST.

Een gunstige economische ontwikkeling heeft in de tweede helft van de 19de eeuw de traditionele boerderijarchitectuur uitermate veranderd. Het evenwichtig karakter van een werkelijke eerbiedwaardige oude boerencultuur werd verbroken.

Nieuwe bouwmaterialen kwamen in aanmerking. Langzaam aan maar zeker wijzigde zich de dakbedekking, raakte het strodak steeds meer en meer op de achtergrond. Toch trachtte de boer op allerlei wijzen de bruikbaarheid van zijn walmdak te forceren. Dit omwille van de isolerende en ventilerende kwaliteiten van het dekstro. Maar de uitgesleten vorstkap van een met bronsgoudachtig mos bekleed boerendak werd zelden nog vernieuwd. De grijs-blauwe gebakken dakpan kwam er voor in de plaats.

Deze holle vorstpan won snel veld. Men aanzag haar als een winstpunt, een onmisbaar praktisch element. Koud naast elkaar gezet en smal gevoegd vormen de holle vorstpannen een waterdichte en duurzame dakafsluiting.⁽⁴⁸⁾ Met zorg worden ze op de borstelige stengeluiteinden van de tegenover elkaar liggende dekgangen vastgepleisterd. De boven de nokbalk toegehaalde en ferm onder de halfronde dakpannen gestokendekstengels, kunnen moeilijk meer loswaaien. Vandaar de benamingen: *gegsteķen* of *ondergesteķen strovorst*.

Als gevolg van deze ingrijpende ontluistering van een eeuwenheugende ambachtelijke schoonheid, verloor ook het oude boerendak zijn rustig en archaisch uitzicht.

HET « DAKUILTJE » (VORSTSPIL, STROSPIL, HOEKSPIL, BOUQUET).

Wat de herkomst van het slankgevormde « daktuiltje » op het boerendak betreft, wordt vaak de veronderstelling geuit, dat het van de Donar-Hamspil afgeleid zou zijn.⁽⁴⁹⁾ Eer zal geen lange redenering nodig zijn om aan te tonen,

(47) De plaakzode is gewoonlijk 5 cm dik; de blokzode en de staartzode ca. 10 cm dik. Hun rechthoekige afmetingen zijn bepaald op 40 bij 60-90 cm. De pachters waren steeds verplicht de zoden op het dak te onderhouden.

Zodendaken komen zowat overal voor. In Duitsland worden de vorsten afgedekt met *Farstendocken*, *Wulst* ofwel *Bock* uit *Heidensticken*, *streifen von Heide*, in Noorwegen met *pfostengaden*, *grassoden* en *rassen*; in Schotland met *grass-grown*.

In Wales (Carmarthenshire) is de dakvorst nog steeds allerprimitiefst opgelost: « ... *the roof is thatched with straw or rushes. In several cases the first layer was a boughs and twigs, over which was placed rushes.* » PEATE I.C.: *Some Welsh Houses*, 1936, blz. 448.

(48) De momderne vlakke dakpan is uit de gebakken tegelbedekking ontstaan. Tot de oudste dakpanvormen behoren de platte Romeinse imbrices en de Middeleeuwse kloosterpan z.g. « Monniken en Nonnen ».

(49) « ... De la même façon, le marteau de Thor fut en maints endroits transformé en croix, symbole qu'on retrouve encore très souvent jusqu'à nos jours parfois à son tour changé en cette sorte d'ornement en forme de fleur de lys, planté aux deux extrémités du faite et qu'on appelle le bouquet du toit de chaume. Ailleurs, le bouquet a le vague aspect d'une gerbe liée par le milieu, et on n'y voit plus qu'un simple ornement, une preuve de l'adresse du couvreur, tout en convenant que les anciens croyaient qu'il protégerait contre la foudre. » SCHWEISTAHN, M.: *Histoire de la maison rurale en Belgique et dans les contrées voisines*. Ann. Soc. Arch. Brux. 1905-1906..

dat dit bestanddeel voor de strodekker heel wat anders te betekenen heeft dan een legendarische anekdote.

Het is inderdaad zo, dat het « tuiltje » ontstond uit utiliteitsredenen. Dit is goed te begrijpen, als we weten dat het tot taak heeft het dekstro der vorsteinden en van de dakranden weervast ter plaatse te houden.

Bij ons kent het « tuiltje » tal van variaties die zeer in trek zijn. Zo'n spilvormig onderdeel kan men dan ook best vergelijken met de sierlijk gevormde houten kegeltjes die de spitstoelopende gevelborden (windveren, dekkers, schutspanken) aan de top verenigen. Deze gevelorden, die de voorrand van de dakhelling scherp aflijnen, komen eveneens voor bij de standaardmolens, « staande dakvensters » en op de « uilengaten ». In ieder geval blijkt hieruit wel duidelijk, hoe langs deze constructieve weg, de vorm van het « tuiltje » op het boerendak was voorbereid. Waar nu dit bestanddeel op de vorsteinden ontbreekt, zien we de zijranden van het in top opgaande strodak gewoonweg « opgebreeuwd » met kort gesneden « kops riet ».

Meestal is het « tuiltje » samengesteld uit een bundeltje uitgekozen roggestro en ter dikte van een vuist onderaan het « kopke » — de bovenkant of aardeinden — stevig met wijmen gebonden.

Bij het zadeldak constateren we dat de nog losse stengels van het bundeltje verdeeld zijn in twee gelijke helften en te « paarde » op de nokeinde hun functie uitoefenen. Bij het wolfs- en schilddak nu zien we de losse stengels straalsgewijs over de eindschilden « uitgewaaierd » en onder een rij knellende bindroeden vastgehecht.

Wij ontkomen niet aan den indruk dat onze strodekkers heel wat varianten van het « tuiltje » in gebruik hebben gesteld. Dit verklaart zich door de manier waarop getracht werd hun gewrocht door een of ander kenteken te onderscheiden. Zo vonden wij « tuiltjes » behendig bewerkt in vorm van « trapkens », stagiën » (Fr. étages), ofwel in « torrekens ». Het « kopke » (« hoedje », « bouquet-je ») wordt vaak bekroond door een « fatsoetje » een « schoofken » bestaande uit een simpel vederbosje, een bolvormig bloempje, een gaffelvormig spruitje en dies meer. Het leende zich dus goed tot het aanbrengen van een soort « paradeke ». Fig. 8-9.

Dit zijn slechts een paar voorbeelden van de vele variaties die de daktuiltjes ons bieden. Een bijzondere plaats neemt het godsdienstig karakter van het « paradeke » of « supplementje » in. Dit behoeft ons niet te verwonderen. De meest typische uitingen van een nog vastgewortelde volksreligieuze traditie, vonden wij in het eenvoudig kruisje, het kruisje met hart, een hartvormige tratering, het andrieskruis en ook het symbool van de drieëenheid. Laten we verder alleen nog opmerken, dat de meest oeroude fantaziesymbolen terug te vinden zijn in de ge vulgariseerde silhouetten van paard en haan als windwijzer aangewend en eveneens van stro vervaardigd.

Zo deze traditionele en zinnebeeldig uitgedrukte motieven iets betekenen, dan was het streven der huisbewoners in vele opzichten gewoonweg op materiële suc-

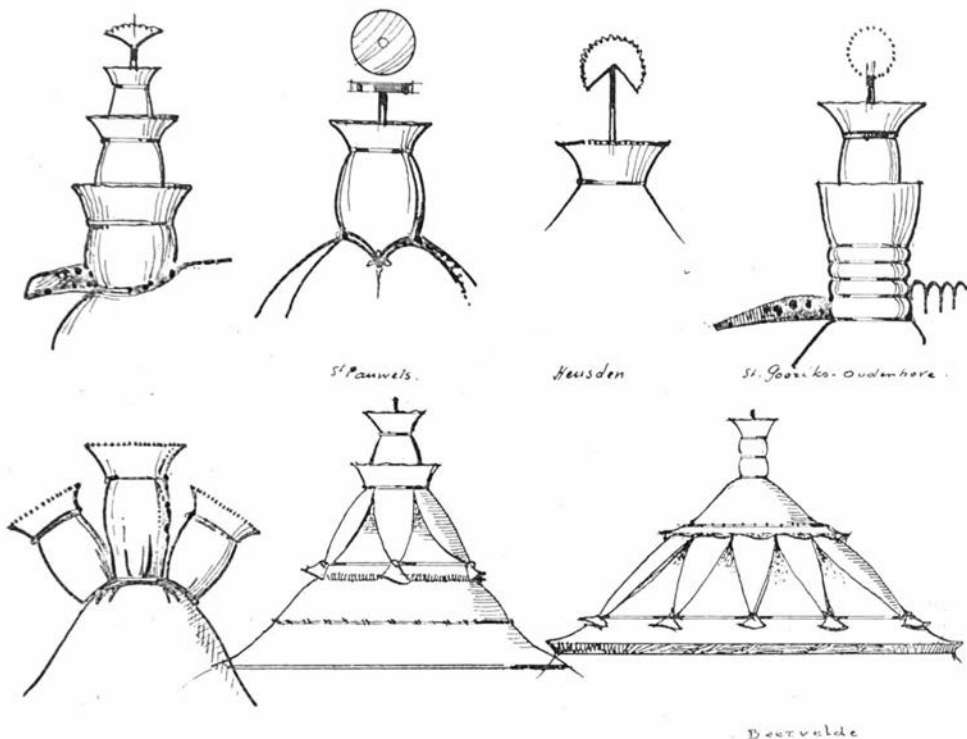
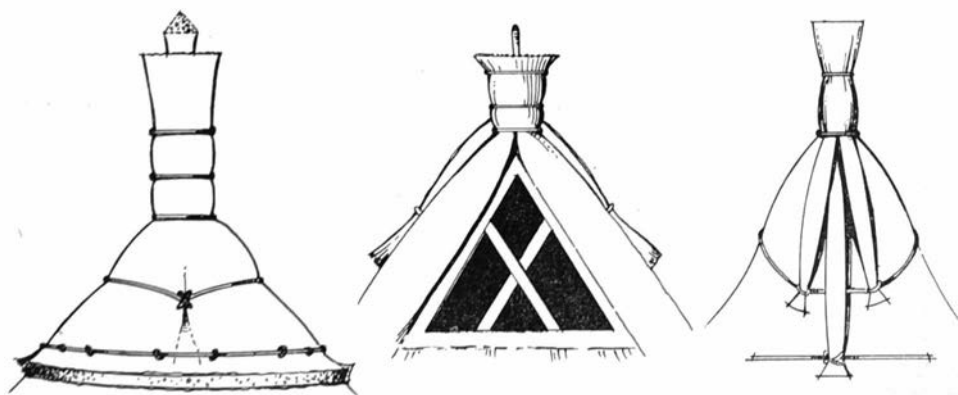

Fig. 8. *Tuiltjesvormen.*

- 1 Klein Sinaai.
- 2 St.-Pauwels.
- 3 Heusden.
- 4 St.-Goris-Audenhove.
- 5 Sleidinge.
- 6 Decoratief uitgewerkt « tuiltje » op dak van cirkelvormige dorsmanege. Waarschoot.
- 7 Decoratief uitgevoerde dekkap van korenrijt. Beervelde.

1. Hoektuiltje met « uitgewaaierde stengels ».
2. Tuiltje boven « Andriesvormige » walmgatvulling.
3. Tuiltje met in losse bundeltjes verdeelde stengels.

cessen gericht. Economische factoren gaven van oudsher steeds voedsel aan de verbeeldingskracht en vertrouwen in de heils-religieuze opvattingen.⁽⁵⁰⁾

Nu is het wel eigenaardig, dat wij het « tuiltje » niet in alle Nederlandse gewesten vonden, doch alleen in Drente-Overijsel en dan nog wel uitsluitend in Vlaanderen.

Ook op « harde » daken kwam de vorstspil van gebakken aarde vrij spoedig in gebruik.⁽⁵¹⁾ Dit was geen kwestie van mode, doch een praktische noodzakelijkheid met de bedoeling het « opvliegen » van de vorsten te voorkomen. Deze spil is gewoonweg een op de pottenbakkersschijf gevormde en licht geprofileerde huls. Zelden ging de pottenbakker over tot het uitbeelden van menselijke figuurtjes, vogels en planten, overtrokken met verschillende loodglazuurkleuren. Hier mag men de werkzaamheid van een kunstzinnig vakman aannemen.

Het komt ons voor, dat velerlei begriptekens voortgevloeid zijn uit psychologische drift. Alles hing af van de fantasie der huisbewoners en van de strodekkers. De praktijk heeft niet altijd de vorm van het z.g. heilsteken gedicteerd. Dit kunnen wij op zeer aanschouwelijke wijze aantonen met een typisch voorbeeld van vorstopsering die een kalvarieberg moet voorstellen. Een van de mooiste specimens in geglazuurde gebakken aarde konden wij in Bretagne (Les Marais) waarnemen. Het is duidelijk de bedoeling geweest, het typische van het onderwerp weer te geven. In de Kempen (Desselt) kregen we een identieke geschematiseerde compositie op het zondak te zien. Deze valt echter meer op door haar oerprimitief maar toch expressief-vertellend karakter. Bevinden wij ons hier voor een toevallige illustratieve gelijkenis? Waren dergelijke lineair getraceerde kalvarie-silhouetten vroeger op een grotere schaal verbreid? Misschien wel.

Volledigheidshalve willen wij thans nog een ogenblik onze aandacht vestigen op de z.g. « plekkelingen » ofte schutswanden (mnl. schutte, scherm, vlakke = vlechtwerk).

Laten de stroostengels zich niet gemakkelijk tot een vlechtwerk gebruiken, toch wisten de dekkers, vaak ook de boeren, het open gelaten houten schot van een bouwsel met een voorhangsel van stro af te schermen.

Nog immer getuigt dit soort vlechtwerk van een op-en-top primitief handwerk, dat zonder twijfel tot diep in het verleden reikt. Naar oude gewoonte dienden de « plekkelingen » als wandafsluiting van een houten gebouw tot beschutting tegen wind en regenslag.

(50) Ten opzichte van de wijze waarop de ornamenten op de dakspie zijn aangebracht, valt een duidelijk verschil te constateren. De symbolen, die het kwaad moeten weren en de vruchtbaarheid van de akkers beschermen, zijn: de hartvorm (« hertenaas »), verwant met de Christusmonogram, het kruisteken en het Andreaskruis. Dergelijke spieën met hartmotief konden wij nog natekenen en fotograferen te Balegem, Oosterzele, Munte, Overmere. De eenvoudige kruisvorm kende een grotere verspreiding in het Meetjesland, het Waasland en in het Kempenland. Zie o.m. de afbeelding van een Christusmonogram op het deurkalf in kerfsneetechniek op blz. 231 van mijn « Ontwikkelingsgeschiedenis van onze landelijke Architectuur », 1950.

(51) Dergelijke spullen zijn bijzonder in trek op de leidaken.

Stroflechtelingen zien we dus als schutswand gebruikt voor een of ander gebouwtje op het boerenerf: bakovens, wagenbergen, graanspijkers, open hooischuren met vaste kap. Ook bij de keuterswoonsten werden ze dikwijls toegepast.

Intussen zij opgemerkt, dat het raamwerk van een dergelijke schutswand een oppervlakte heeft van vijftien meter in het vierkant. Het aantal stroken, die het vlak van een raamwerk samenstellen, zijn door middel van wijmknoppen behendig aaneengenaaid en verstijfd door horizontaal en evenwijdig aangebrachte bindroeden. Gewoonlijk vormt deze verbinding een ritmis doorlopende zigzagtekening, vaak een op-en-neergolvende combinatie van de vlechtelingen die aan het strovlak een oertechnisch-esthetische waarde geven. Het decoratief patroon is haast niet simpeler in te denken. Toch wist de vakman in dit patroon een geornamenteerd karakter te bereiken, nadruk te leggen op bepaalde effecten door gebruikmaking van meetkundige figuren: gelijkzijdige driehoeken, ruitvormen, zeshoeken en Andreaskruisen. Schuin en horizontaal rechtdoorlopende vlechtbanden of vlechtouwen van stro, die het raamwerk regelmatig onderverdelen en elkaar oversnijden, illustreren het best zijn kunde. Soortgelijke meetkundige figuren, waarin enige eentonigheid en stijfheid zeker niet valt te ontkennen, zijn voorgeschreven door de techniek van het vlechtwerk zelf. De mogelijkheden waren talrijk en ook zeer willekeurig.

In den loop der eeuwen zijn vele krijgsstormen over onze streken heengegaan, en veel van die stormen hadden onze landelijke gebouwen niet onberoerd gelaten. Mingevoede boeren en dorpelingen vonden gedurende enige tijd een onderdak in met haastige spoed opgerichte noodwoningen. Deze hutvormige verblijven waren constructief gevormd met onbewerkt timmerhout waarop het dak steunde. De wanden waaren bekleed met schuttingen van gevlochten stro.⁽⁵²⁾ De uitdrukking « strodorp » houdt dan ook verband met nederzettingen van geteisterde lieden. Ook in de steden hadden de autoriteiten zich meermalen met soortgelijke problemen bezig te houden.⁽⁵³⁾

Uit het voorgaande zal wel duidelijk blijken, hoe onze meester-strodekkers van te plattelande de beoefening van hun ambacht verstonden.

Het is natuurlijk te begrijpen dat het in massa produceren van duurzame en brandvrije dakmaterialen een geleidelijk loslaten van de bronsgroen bemoste strodaken betekende.

Toch menen wij er in geslaagd te zijn, een afgerond beeld te vormen van de bedrevenheid der vroeger wijd vertakte en in gildeverband georganiseerde ambachtslieden.

(52) Ook in Nederland komen dergelijke plaatsnamen voor: Strodorp (Westdorpe, Stroiendorp (Wissekerke, Zeel.), Stroodorp bij Kamperland, Kruijningen, den Helder, enz.).

(53) « ... ten versoucke van veele goede lieden joncvrouwen Beginnen, ende andre woenachtig ende gheseten wesende binnen de vesten vande stede van Ghendt in strooen-huusen ... ». Reg. C. febr. 1417.

Wat vooral onze belangstelling verdient is de veelheid van technische middelen die de indrukwekkend gestroomlijnde boerendaken zo bijzonder kenmerkend maken. Niets heeft de ervaren vakman onbeproofd gelaten om de van nature nochtans zo zeer kwetsbare overhuivende strovacht praktisch te onttrekken aan de afroffelende weersinvloeden. Niets ontsnapte aan zijn aandacht en op alles wist hij raad. Dit is juist het boeiende van het oude boerendak. Daar zit immers een schat van heemkunde in.

Dit wordt vooral bewezen door aloude volksoverleveringen, typische uitingen van vroegere boerenculturen, zinrijke motieven en gestiliseerde dierenfiguren gebruiken, waarvan we slechts « bij 't dakstro zweren » en het « dakstro wegemen » als volksgericht willen aanhalen.

Juist omdat het strodekkersbedrijf kwijnend is, het echte boerendak uit onze landschappen verdwijnt, was het onze taak door te dringen in de « geheimen » van dit oeroud ambacht, datgene te belichten wat volkskundig beschouwd, een geheel eigen plaats inneemt in de ontwikkelingsgeschiedenis van onze merkwaardige landelijke architectuur.

Cl. V. TREFOIS

(vervolgt)

KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN

Vereniging zonder winstoogmerk

De Bond bevordert de studie van de volkskunde en geeft sedert 1926 het tweemaandelijks tijdschrift « Oostvlaamse Zanten », waarin volkskundige bijdragen en de uitslagen van de enquêtes in Vlaanderen gepubliceerd worden.

Hij schrijft ten laste van zijn Alfons de Cockfonds tweejaarlijkse prijsvragen over volkskundige onderwerpen uit, organiseert voordrachten, tentoonstellingen en reizen.

Het Museum voor Volkskunde, gesticht door de Bond in 1927 in het Voormalig Museum voor Oudheden, Lange Steenstraat, is sedert 1962 overgebracht naar het Kinderen Alyns-hospitaal, Kraanlei 41, Gent. De Bond ondersteunt het Museum dat de stad Gent bij besluit van 27-9-1931 in bescherming heeft genomen. Het staat onder toezicht van een commissie bestaande uit vertegenwoordigers van het Stadsbestuur en van de Bond.

Raad van Beheer : erevoorzitter : E. Boonen; voorzitter : Lic. R. van der Linden; ondervoorzitters : Lic. M. Daem en J. Pieters; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeesteres : H. Depoorter; leden : Dr. R. Haeseryn, G. Hebbelynck, Lic. L. Hoste, G. Rouquart, G. Van Audenhove, F. Van Bost, Prof. Dr. P.J. Vandenhoute, G. Van Peteghem en G. Weze.

Dagelijks bestuur van de Bond : voorzitter: Lic. R. van der Linden; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeesteres : H. Depoorter; lid : Dr. R. Haeseryn.

Kommissie voor volkskundige Enquêtes : voorzitter : Lic. R. van der Linden; leden : M. Broeckhove, Lic. M. Daem, Dr. R. Haeseryn, J. Pietres en G. Weze; adviseurs : Lic. H. Arens en M. Van Wesemael.

Kommissie voor feesten en reizen : voorzitter . G. Weze; leden : M. Broeckhove, G. Hebbelynck, G. Van Audenhove, F. Van Bost en G. Van Peteghem.

Beheerkommissie Museum voor Volkskunde : erevoorzitter : E. Boonen; voorzitter : G. Weze; ondervoorzitter : Dr. R. Haeseryn; konservator : Lic. L. Hoste; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeester : G. Hebbelynck; leden : H. Depoorter, G. Rouquart, G. Van Audenhove, F. Van Bost, Prof. Dr. P.J. Vandenhoute, Lic. R. van der Linden en G. Van Peteghem.

Dagelijks bestuur en aankoopkommissie van het Museum voor Volkskunde : voorzitter : G. Weze; ondervoorzitter : Dr. R. Haeseryn; penningmeester : G. Hebbelynck; konservator : Lic. L. Hoste; sekretaris : M. Broeckhove.

(Vervolg van tweede blz. van de kaft).

De Magie van het Poppenspel, door F. Van Es en anderen — Devotie tot de Heilige Donatus, door M. Broeckhove — Sint-Kristoffel. Legenden. Verering, Verspreiding, door R. van der Linden — Kinderspelen en Liedjes uit het Land van Dendermonde, door Mevr. L. Bataille-Hiel — Leerknepen in de kunstambachten te Gent 14e en 15e eeuw, door M. Daem — Register op G. Celis: Volkskundige Kalender . . . door F.M. Olbrechts — De Groei en Bloei van de Arteveldefiguur in de Vlaamse Volksziel, door J. VERMEULEN — Bijdrage tot de volkskunde van Moerzeke, door J. Laureys — Vrolijke Doodsbrieven vol humor en gal (avec un résumé en français), door R. van der Linden en G. Simons — Duiventorens in Oost-Vlaanderen, door O.S. Depraet.

Lidmaatschap Bond Oostvl. Volkskundigen : Jaarlijkse bijdrage gewoon lid : 175 F; gezinslid : 50 F (zonder tijdschrift); gepensioneerde : 100 F; beschermend lid : 300 F; steunend lid : 500 F; buitenland 250 F ; maatschappijen : 500 F.
Abonnement op Oostvlaamse Zanten voor niet-leden (bibliotheken, instellingen, boekhandel, verenigingen, enz.) : 200 F; buitenland : 250F per jaargang.